

UNIVERSITY "Sts. CYRIL AND METHODIUS" - SKOPJE

INSTITUTE FOR SOCIOLOGICAL, POLITICAL
AND JURIDICAL RESEARCH

University "Sts. Cyril and Methodius"

INSTITUTE
FOR
SOCIOLOGICAL,
POLITICAL
AND JURIDICAL
RESEARCH

ANNUAL of ISPJR 2012

Volume XXXVI

Number 1

Skopje, 2012

**INSTITUTE FOR SOCIOLOGICAL, POLITICAL
AND JURIDICAL RESEARCH
UNIVERSITY "Ss. CIRYL AND METHODIUS" - SKOPJE**

**ANNUAL of ISPJR
2012**

Volume XXXVI

Number 1

Skopje, 2012

Editorial Board:

Jorde Jakimovski, PhD.

Ljubica Coneva, PhD.

Emilija Simoska, PhD.

Ruzica Cacanaska, PhD.

Aneta Cekik, MSci.

Editor - in chief:

Jorde Jakimovski, PhD.

Secretary of the Editorial Board:

Aneta Cekik, MSci.

Published by:

University "Ss.Cyril and Methodius" - Skopje

Institute for Sociological, Political and Juridical

Research – Skopje

www.isppi.ukim.edu.mk

Partizanski odredi bb, 1000 Skopje

Republic of Macedonia

Tel. 02/3061-119

Fax. 02/3061-282

P.O. Box: 435

ISSN 1857-7350

ANNUAL of ISPJR by ISPJR is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License

---

CONTENTS

FOREWORD 7

Ganka Cvetanova

Religion and national identity formation in the Balkans..... 9

Petar Atanasov

The multiculturalism between political unity and cultural pluralism – example of the Balkans.. 21

Aida Islam

Continuity of the ottoman music in the music culture of the turkish community in
Macedonia today..... 35

Климе Бабунски

Неформални мрежи во Македонија: влијание и активност..... 43

FOREWORD

The Annual of the Institute for Sociological, Political and Juridical research, Skopje is regarded as one of the ways in which scientists and other representatives of the Institute as well as its external associates can communicate with the scientific and broader public. It is to be emphasized that the authors of these articles contained in the Annual with their knowledge and experience as well as their overall scientific research so far, aim at contributing not only to addressing relevant socio-political issues but also to the development of the sociological, political and other thought in Republic of Macedonia.

This issue of the Annual is consisted of several paper. The first paper addresses the role of religion in the national identities formation in the Balkans during the ottoman empire's reign, with particular emphasis to the events and development on the territory of the present republic of macedonia. The thesis that process of anti-multiculturalism in Europe will have negative consequences on the multicultural models at the Balkans will be argued in the second paper. The third paper consider continuity of the ottoman music in the music culture of the Turkish community in Macedonia today. The forth paper is questioning and trying to answer whether informal networks in Macedonia are influential and in what sphere their influence is the biggest, because researching of informal relations and networks is an indicator of the level of established democracy in the country.

Prof. Jorde Jakimovski, PhD.

Ganka Cvetanova, PhD
(Political sociology)
University “Ss. Cyril and Methodius”
Institute for Sociological, Political and Juridical Research
Skopje – Republic of Macedonia
ganka968@yahoo.com

RELIGION AND NATIONAL IDENTITY FORMATION IN THE BALKANS

Abstract

In those societies where a given religion prevails, its integrative function may provide a high level of social cohesion. In this context, religion played a relevant and almost a historical role in the national identity formation. On the other hand, the greater the role of religion in the process of unification of the community is, the greater the intolerance to the groups and individuals from another religion shall be.

The paper addresses the role of religion in the national identities formation in the Balkans during the Ottoman Empire’s reign, with particular emphasis to the events and development on the territory of the present Republic of Macedonia.

Key words: religion, national identity, ethnicity, Balkans, Macedonia, Ottoman Empire.

INTRODUCTION

The interplay between religion and national identity formation is a subject matter of many scientific analyses, particularly those scientific disciplines that examine the phenomenon of “nation’ and “nationalism”.

Despite the fact that religion and nationalism are two separate and different phenomena, in many societies throughout history, they become so interlaced so it is almost impossible to draw a line where one ends and other begins.

The sociologists, who consider religion as a social and collective phenomenon and examine how religious activities affect society as a whole, point out mainly three major reasons for the interconnection between religion and national identity:

1. culture;
2. social functions of religion;
3. civil religion.

Culture. For many sociologists, religion represents an integral part of each and every culture. Both culture and religion penetrate numerous identical spheres of human existence, thus influencing and complementing one another. Religion has played an influential role in the formation of system of cultural values, moral convictions and practices. On the other hand, culture has influenced the perception of religion, the determination of its position and relevance in society. As an illustration one may highlight the huge discrepancies prevailing among the Indian, Iranian and Algerian form of the Islam on one hand, and the Chinese, Egyptian and American form of Christianity on the other hand. Namely, these discrepancies derive from the diverse cultural traditions of the communities. Considering their mutual interconnection, one may acknowledge that no religion is independent from culture, and in the words of Parekh, Jesus Christ may be a divinity, but, nonetheless, Christianity remains a cultural phenomenon.

On the other hand, culture, comprehended as a set of elements used by the group for the purpose of self-identification, becomes one of the most significant markers of national identity. Numerous eminent scholars, such as Gellner, Hobsbawn and others, dealing with the study of nation and nationalism, underline the role and relevance of culture in the national identity formation.

According to Pool, the nation is a specific cultural object. It exists in and through the language we speak, the public symbols we acknowledge, the history and literature we were taught in school, the music we listen to, the currency we use, the sporting activities we enjoy, and the news bulletins on the television. These cultural artifacts enable us to recognize that our way of life has an objective external existence, and constitute the social environment which we recognize as ours and in which we are “at home” (Pool, 1999: 13).

As one of the markers that provide the basis for a national identity formation, culture, at the same time, represents a common denominator of religion and nation.

Social Functions. In Yinger's definition, religion is a system of beliefs and practices through which each group of people fights against the ultimate problems of human life. Religion offers people meaning and purpose for their lives, as well as certain ultimate values that help a society to function as an integrated social system. Durkheim, who was the first sociologist to recognize the significant importance of religion in society, viewed religion as a collective act. He was interested in the social functions of religion - in general, in social integration. According to Durkheim, religion unites people through shared symbolism, values, norms and established rituals.

The exercise of some religious customs, because of someone's profound personal belief or as a part of someone's cultural tradition, is one of the elements that determine the integrative function of the religion within the society:

..." we might celebrate Christmas because its profound religious significance, or because it represents an important cultural monument in our history, or because it is a good way to affirm our membership of our society or not to attract critical attention (Parekh, 2000: 148).

Hence, religion, both as an integral segment of culture or as a collective act, provides the sense of belonging towards a particular community.

For Barbara Hargrove, who has also perceived the integrative function of religion, this human phenomenon tends to integrate the cultural, social and personal systems in a consistent whole.

Civil Religion. It is not uncommon for people of various levels of belief to fuse their religious convictions with state authority, and for the state authority to come to be seen in people's minds as divinely ordained for some specific purpose. Indeed, this is the purpose of civil religion, and religion is quite often used by political leaders in this way to great effect, as citizens are called upon to serve both "God and country" (Marsh, 2007). Even in the democratic, basically secular societies, citizenship has taken on religious qualities: the invocation of God in political speeches, religious gatherings with the presence and participation of political leaders, singing the national anthem and waving the flag at public gatherings and events, the use of founding myths and other national myths etc. In other words, civil religion, by the use of quasireligious commitment, binds individuals in largely secular societies. In their book "*Varieties of Civil Religion*" (1982), Robert Bellah and Phillip Hammond claim that civil religion comes into existence only in modern society, where church and state are separated.

Hence, one should not be surprised by the fact that religion strengthens the sense of national belonging and national unity, both historically and today. It may be that

religion is prone to becoming an important part of a nation's group identity when a particular nation has a historic attachment to a certain religion which is distinct from that of other neighboring nations. For instance, Catholicism is an important component of Irish nationalism perhaps because it is a major line of demarcation between Irish and British. Likewise, Catholic Poles stand in contrast to the orthodox of Russia, and their independent identity has been historically stronger than that of other nations which are coreligionists of the Russians, such as the Belarusians, despite the fact that all three nations are Slavic. In this way, religion has also played an important role as a national identifier in the Balkans, not only between Orthodox Serbs and Catholic Croats, but between the South Slavs in general and the Turks of the Ottoman Empire (Marsh, 2007).

1. NATIONAL IDENTITY: CIVIC OR ETHNIC

There is neither a simple nor a unique definition concerning the issue of national identity. This corresponds to the fact that there is neither a simple nor a unique definition of the notion of "identity".

For Anthony Smith (1991: 14), national identity is fundamentally multi-dimensional; it can never be reduced to a single element, even by particular factions of nationalists, nor can be easily or swiftly induced in a population by artificial means:

"...national' identity involves some sort of political community, however tenuous. A political community in turn implies at least some common institutions and a single code of rights and duties for all the members of the community. It also suggests a definite social space, a fairly well demarcated and bounded territory, with which the members identify and to which they feel they belong" (Smith, 1991: 9).

Nonetheless, Smith mentions some other markers, in particular the so-called "common beliefs" that contribute to the formation of the national identity. They include the idea that nations are territorially bounded units of populations and that they must have their own homeland; that their members share a common mass culture and common historical myths and memories; that members have reciprocal legal rights and duties under a common legal system; and that nations possess a common divisions of labor and system of production with mobility across the territory for members (Smith, 1991: 13).

Bearing in mind the relation between religion and the process of formation of the national identities in the Balkans, it is crucial to differentiate the national identities to ethnic or civic ones.

When Hans Kohn initially proposed the distinction between “civic” and “ethnic” nations he explained it in terms of different patterns of historical development. He argued that Western nations, such as England, France and United States, developed within the boundaries of existing states (hence, they are “territorial” nations), and their national identities were formed in terms of the particular political traditions of the State. On the other hand, Eastern nations, such as those of Germany and Russia, were formed in opposition to existing political structures; hence, their identities were formed in terms of cultural or ethnic patterns, not political ones, and they emphasized natural and organic forms of belonging rather than political ones. Because of their political and cultural inferiority to the advanced Western countries, these nations tended to avoid the unpleasant empirical truths of their own history and rely on mythical conceptions of their past. Or, as Hobsbawm has pointed out, the nineteenth century was a time of “inventing” traditions, it was also a time of “inventing” ethnicities (Pool, 1999: 41, 42).

Dominique Schnapper comprehends the nation as a specific form of political unit, i.e. a politically organized unit. As it is the case with any other political unit, the nation is also defined by means of its internal sovereignty so as to integrate the populations it encompasses, and by means of its external sovereignty so as to acclaim its position as a historical entity in the world order based on the existence and relations among nations, i.e. the political units. Nonetheless, its singularity lies in the fact that it integrates the populations in one single community of citizens the existence of which legitimates the internal and external functioning of the state (Schnapper, 2003: 22).

Hence, defining the nation as a politically organized unit different from the ethnicity, Schnapper makes a clear distinction between these two notions. The ethnicity is perceived as prescribed nature, whereas the nation presupposes existence of a political ground where the differences among population are to be surpassed by way of public debate and law adherence, established on the idea of collective interest. The number is not what differentiates the ethnicity from the nation; it is rather the nature of the relationship that unites people. As opposed to the ethnicity, the nation is regarded artificial, particularly in the non-European countries, the type that in the context and spirit of anthropology, Anderson defines in his book “*Imagined Communities*”.

Ultimately, as Ross Pool argues, the difference between “ethnic” or “civic” nations is not a matter of history or geography, but of morality and politics (1991: 42).

2. NATIONAL IDENTITIES FORMATION ON THE BALKANS

For the purpose of perceiving the essence of the national identities formation in the Balkans, i.e. to categorize them either as ethnic or civic ones, we are to go back

to the period of the *Treaty of Karlowitz* (1699)¹, i.e. the period that Jelavich regards as the one when the first movements were initiated for the purpose of segregating the Balkan nations from the imperial religious organization of the Ottoman Empire and to direct them to establishing a national secular character. According to Jelavich, the national uprisings were based on personal initiative, with rather low and insignificant cooperation among the Balkan peoples. Nonetheless, the activities of certain groups shared certain common features. For example, each and every ethnic movement was related to cultural revival, thus encompassing the creation of a standard language and arousing the interest of people for the pre-Ottoman history.

Unwilling to accept substitute for the Ottoman rule, the Balkan ethnic leaderships fought against all external attempts aimed at annexation or domination. Simultaneously, they were greatly tempted by the material and cultural benefits for the European countries. In this respect, despite the fact that the ethnical movements were aimed at revival of the pre-Ottoman political organizations, their leaderships accepted the European political institutions and frequently justified their actions by referring and appealing to the contemporary Western ideologies of liberalism and nationalism (*Jelavich, 1999*).

Within the framework of these ethno-national movements, religion and its institutions played a crucial role, referring also to the movements ongoing on the present territory of the Republic of Macedonia.

Namely, within the framework of the Ottoman Empire and in conformity with its establishment, i.e. the so-called millet system, the Church acquired a novel and ambiguous role thus strengthening its position and gaining in power.

By way of integrating the Orthodox institutions into their system, the Ottoman rule benefited from integrating an overall administrative network. Under its jurisdiction, the Church had already established parishes and sub-parishes based on the number of their congregation in the region. On the Balkan territories there was hierarchy from the lowest-ranking priest all the way to the patriarch. The Church and its representatives were accustomed to work with, and not against the civil authorities. The most significant aspect is that in the ideological context it retained the Christian community almost intact by the period of the national movements (*Jelavich, 1999: 60, 61*).

Apart from its primary role, namely the spiritual one, which it had exercised in the past, the Church was entrusted other competences, too, regarding the management and regulation of the relations of the Christian population in the sphere of its secular existence: namely, the jurisdiction, administration, tax collection and

---

1) The provisions from the Treaty of Karlowitz (1699) had a tremendous impact on the Ottoman rule in the Balkans.

keeping the public order. The Church, as a minister of the Christian population, through its activism and participation in different bodies in conformity with the hierarchical structure, was involved in the Empire governance. Hence, in addition to the spiritual, it performed secular functions concerning the existence and life of the Christian population. In this context, to a certain extent it acted as an individual political unit.

The Church had an additional exceptionally significant function – the function of Enlightenment – which in the consequent period played a crucial role in the process of national perception and formation of the national identity.

The nineteenth century marks a pronounced interest in education on the part of the Christian population. The Church assumed the role of an educational institution and commenced its role of Enlightenment, i.e. commenced providing secular education. Consequently, this led to strengthening its role in the capacity of a coordinator regarding the movements for formation of the national identities. In this sense, the churches would more assume the role of national institutions thus participating in the new activities of the national states that were either constituted or were being in the process of constitution. In the Christianity areas they initiated their role as the first echelon of newly established Balkan states with imperialistic ambitions (*Tasheva*, 1998:47).

Henry Brailsford, an English missionary, publicist and writer, who arrived in Macedonian prior to the Ilinden uprising in the year 1903, writes about the passionate affiliation of the Macedonian believers and worshippers to their respective Church and the huge role it played in the process of formation of the national identity:

“The Macedonian believer remained loyal and devoted not only due to the traditional belief in its principles, but more because its casting off imposed denial of one’s own nationality and betrayal of the cause of one’s own nation. Basically the Church is a national organization. Hence, the Church paid the inevitable price. To a certain extent it became secularized and its spiritual functions deteriorated. The mission was more patriotic than spiritual” - wrote Brailsford in his travelogue entitled *“Macedonia: its Races and their Future”* (1906).

Unlike the case with the Catholics, the Orthodox people were allowed to establish national churches, i.e. to embed their national identity in the churches. In this respect, the national church played the role of an identifier of the collective/national belonging and was the pillar of the nation’s identity.²

---

2) In this context the role of the Macedonian Orthodox Church is to be considered, as well as its efforts aimed at recognition of its autocephaly, having in mind the aspirations and rebuttals by our Orthodox neighbors that have also based their respective national identities on the existence of a national church. Hence, the conclusion that may be drawn is that each and every rebuttal and non-recognition of the existence of the Macedonian Orthodox Church implies denial and rebuttal of the Macedonian national identity.

Almost identical was the role of the Islamic community, as well as the functions (spiritual and secular) performed by its institutions. Following the dissolution of the Ottoman Empire, the Islamic institutions established close correlation and were in unity with the newly established countries in the Balkans. On the other hand, the Islamic community which was one of the pillars of the Theocratic millet system, transformed itself into ethnical Islamic religious communities and assumed the role of preparing the population to face their new position, descending from groups of highest ranking order to marginalized social groups. The very nature of the Islamic religion, namely its powerful collectivism dimension, since the early beginnings enabled these communities to successfully maintain and sustain the cohesion of their groups at a level uncustomary for the Balkans (*Tasheva*, 1998: 47).

For a period of fifty years, i.e. from the dissolution of the Ottoman Empire until the establishment of the new socialist system (within the framework of Socialist Federal Republic of Yugoslavia), the Islamic Religious Community was the only institution where its believers and followers would acquire their education. Hence, it is not surprising the fact that these Islamic religious groups, the members of which were groups with minority status, by encouraging and fostering the collective spirit, affirming the Islamic values and emphasizing the ethnicity, became centers where the ethnic mobilization of the Muslim population commenced.

We may come to the conclusion that during the Ottoman Empire's reign, religion, through its institutions and activities it exercised, genuinely encouraged the ethno-national movements, and simultaneously played a significant role in the preservation and cultivation of the ethnical and cultural identity of the communities that resided and still reside on the territory of the Republic of Macedonia.

4. THE INTERPLAY BETWEEN RELIGION AND ETHNICITY

Religious communities are often closely related to ethnic identities. While the "world religions" sought to overstep, and abolish, ethnic boundaries, most religious communities coincided with ethnic groups. The Armenians, Jews and Monophysite Amhara offer classic instances of this coincidence, as did the Copts before Arab conquest Egypt. The relationship can be even closer. What began as a purely religious community may end up as an exclusive ethnic community (*Smith*, 1991: 6).

The historic experience underlines the fact that provided a relation of religion and ethnicity is established, it leads to their mutual encouragement and fostering. Religion fosters ethnicity and vice versa. Ethnicity pronounces the feeling of religious affiliation. In this respect, the substantive dimension of religion plays

a more important role. Religion is not just a marker of identity, but rather its symbols, rituals and organizations are used to boost ethnic identity (*Mitchel*, 2006: 1140).

Ethnicity, as a notion, is most frequently used in the definition of a group of people that share common culture and common cultural heritage. Other, no less significant markers such as the language, common territory, history, customs, traditions, sense of common belonging and solidarity, contribute to the further definition of ethnicity. In this context, one must not neglect the fact that religion represents an integral segment of culture. Consequently, religion becomes one of the more significant markers when it comes to the ethnical identity. If culture is comprehended as a range of elements used by the individuals or the group for their own identification, then one may state that the religious symbols and religious buildings are elements serving the groups to recognize and acknowledge their own identity. In this respect, in the event of an interethnic conflict, where the confronting parties have different religious affiliation, the religious buildings are most frequently subject to devastation. However, the devastation of a given church by the Muslims or devastation of a given mosque by the Christians leads to a completely adverse effect due to the fact that it contributes to the fulfillment of the primary function of any religion – spiritualization. Indisputably, the devastation of the religious landmarks reinforces the spiritual symbols. Each and every devastated place of worship on Earth is yet another place of worship in the conscience of people. Thus, the devastation of the buildings of any institutional religion strengthens and boosts one's personal religion, and reinforces the fundamentalism, not only the Islamic one, but the Christian one as well (*Stojkovic*, 2002: 38).

Hence, the relation between religion and ethnicity is to be considered in the context of the events from recent Balkan history, particularly from the aspect of ethno-national movements and inter-ethnic conflicts.³

Apparently, in the Balkans ethnicity even today still represents one of the most relevant criteria for national affiliation and belonging. In this respect, the markers that determine the ethnic identity, such as the language, culture, religion, common origin, common myths, customs, etc. are particularly important. Apart from the positive role of the nationalism in the formation of nations and establishment of the contemporary state, the ethno-national movements that do occur in the multi-ethnic societies and that are in line with the principle of conformity of the ethnical boundaries with the political ones, imply disintegration of the political entities within the framework of

---

3) In the course of the 2001 conflict a large number of religious buildings of both ethno-religious confronting parties were devastated in the Republic of Macedonia. These buildings were listed in the register of Macedonian and world cultural heritage and protected in compliance with the Law on Protection of Monuments of Culture.

the broader social system and inevitably lead to interethnic intolerance, and thus likely to transform and escalate into violence. Simultaneously, such movements pose a threat to the safety and stability in the region and beyond. This is illustrated by the ethno-national movements that led to dissolution of Yugoslavia and destabilized the region. The dissolution of Yugoslavia, pursuing the principle of “*one people – one state*” was accompanied by a series of brutal and blood shedding ethnic and religious conflicts which literally marked the last decade of the twentieth century.

CONCLUSION

In the course of humankind history, the relation between religion and nation has demonstrated itself to be exceptionally complicated and complex, being both positive and negative at the same time. Religion, through its integrative function, assisted the unification of individuals and groups and played a key role in the creation of a number of nations worldwide, thus securing a high level of national solidarity and social cohesion. On the other hand, one must not ignore the fact that the greater the role of religion in the process of unification of the community is, the greater the intolerance and impatience to the groups and individuals from another religion shall be. Additionally, if the religious differences among the communities are accompanied by ethnic, linguistic and cultural differences, religion may also be a source of conflict. Consequently, historic experience witnessed that when religion is profoundly embedded in any national identity and in case when the religious belonging is equated with the sense of national belonging, the national sentiment grow in intensity and become imminent, with the possibility of escalating into violent conflict.

Unfortunately, even though the political phenomenon known as “nation” is more than 200 years old, the process of formation of nations in the Balkans is not completed yet.⁴

---

4) Twenty years since its independence, the Republic of Macedonia still has open issues with the neighboring countries. Namely, the neighboring country to the south denies the constitutional name of the nation and the state. Another neighboring country does not recognize the existence and uniqueness of the Macedonian language. The national Orthodox Church of the neighboring country to the north not only denies the autocephaly of the Macedonian Orthodox Church, but also endeavors to establish its parallel church in the Republic of Macedonia. Since recently, the Republic of Macedonia borders another new sovereign country. As a result of the recognition of Kosovo by the Republic of Macedonia, a historic agreement on demarcation of the border between Macedonia and Kosovo was reached, thus settling an exceptionally bitter territorial issue. These issues that penetrate into the sphere of the identity of nation and state, hinder the accession of Macedonia to international political organization and alliances, thus making the overall Macedonian reality more fragile and even more complex.

Having into consideration the complex geopolitical circumstances in the Balkans derived from the specific geostrategic position of the Balkan Peninsula, the posing of the following question is inevitable: whether do we need any additional fragmentation in terms of ethnic, linguistic or religious aspect in the already fragile existing political entities?

Thus, in the spirit of Renan, we are about to ask ourselves “*Qu’est-ce qu’une nation?*” (What is a Nation), or to be more precise, what kind of nations we would prefer in the Balkans in the twenty-first century. Nations that integrate their citizens by creating a common political ground where the political, cultural, linguistic, religious and social differences shall be surpassed by public debates and observance of the national legislation, i.e. nations based on the idea of collective interest, or, maybe, nations based on the principle of exclusivity, where the membership to a certain nation shall be an exclusive right only to those members of a given community that share the same language, same culture and same religion.

Bibliography:

Anderson, B., (1992), “*Imagined Communities*”, London: Verso.

Bellah, R., (1967), “*Civil Religion in America*”, *Daedalus*, Vol. 96, No. 1 (winter 1967): 1-21.

Bellah, R. and P.E. Hammond, (1982), “*Varieties of Civil Religion*”, Harper San Francisco.

Брејлсфорд, Х.,(2002), “*Македонија: нејзините народи и нејзината иднина*”, Култура, Скопје.

Durkheim, E., (1965), “*The Elementary Forms of the Religious Life*”, New York: Free Press.

Hargrove, B., (1989), “*The Sociology of Religion: Classical and Contemporary Approaches*”, Harlan Davidson, 2 Sub edition.

Јелавич, Б.,(1999), “*Историја на Балканот: Осумнаесетти и деветнаесетти век*”, Ник Лист, Скопје.

Marsh, C., (2007), “*Religion and Nationalism*”, *From Nations and Nationalism in Global Perspective: An Encyclopedia of Origins, Development, and Contemporary Transition*, Volume 1, Guntram H. Herb and David H. Kaplan, eds. (ABC-CLIO).

Mitchell, C., (2006), “*The Religious Content of Ethnic Identities*”, in *Sociology*, volume 40 (6): 1135-1152.

Parekh, B., (2000), “*Rethinking multiculturalism - Cultural Diversity and Political Theory*”, Massachusetts: Harvard University Press Cambridge.

Pool, R., (1999), “*Nation and Identity*”, London and New York: Routledge.

Smith, A., (1991), “*National Identity*”, University of Nevada Press, Reno, Las Vegas.

Stojkovic, B., Dimitrijevic V., Kartag-Odri A., Milinkovic B., Serfontein JL., Simovic-Hiber I., (1999), “*Kulturna prava*”, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.

Ташева, М., (1997), “*Етничките групи во Македонија - Историски контекст*”, Филозофски факултет, Скопје.

Ташева, М.,(1998), “*Етничките групи во Македонија - Современи состојби*”, Филозофски факултет, Скопје.

Yinger, M., (1985), “*Religion, Society and Individual*”, The Macmillan Company, New York.

Шнапер, Д., (2003), “*Заедница на граѓани - Кон модерната идеја за нацијата*”, Слово, Скопје.

Professor Petar Atanasov

petar@isppi.ukim.edu.mk

Institute for Sociological, Political and Legal Research
University St. Cyril and Methodius “- Skopje

**THE MULTICULTURALISM BETWEEN
POLITICAL UNITY AND CULTURAL
PLURALISM – EXAMPLE OF THE BALKANS**

Abstract:

The political map of the Balkans today, express a victory for the nation-state project (new national states / ethnic nations) as well as involvement in the processes of fragmentation, parallel to the globalization processes. It seems that the cultural pluralism is not the one of the winning categories in this historical-political competition. The winner is the political unity of small nations-states, for whose interests the different cultural groups and cultures have been discriminated or sacrificed in the past and even today. The models of multiculturalism and the division of power in Macedonia and Bosnia are exclusions from this policy matrix. The process of anti-multiculturalism in Europe will have negative consequences on the multicultural models at the Balkans. These are the thesis that will be argued in this article.

Key words: nation, political unity, multiculturalism, anti-multiculturalism

1. HISTORICAL REMINDER

The history of the Balkans is full of turbulent events mixed with the domination of several major kingdoms, powerful empires, many wars and uprisings, but also ascents, prosperity, cultural creativity and civilizational achievements. Great warriors, leaders, writers and artists were born at the Balkans. People from different nations, cultures and religions lived in this area or traveled through it. While in the past, i.e. until the creation of nations-states, empires in the Balkans were multinational, today, multinationality is not a praising feature of the Balkan states. While policies suffered major changes, the Balkan people and cultures of the bigger states learned to coexist with people of other cultures and religions in the past. Often, the political ideologies and transformations at the Balkans were not autochthonous ideas, but were taken by other large and powerful states, that used to “fabricate” and materialize the political history. This is especially emphasized in the past 2-3 centuries. As the European (western) political history rolled over the past 200 years, it found a way to influence the unique reflection at the spaces of the Balkans. Moreover, as the rulers and the ideologies used to change, the state forms and boundaries changed as well. Balkan nations and ethnies’ (Smith, 1999) wanted to create their own nations-states following the example of the European ones. They used to do it in accordance to their knowledge and opportunities, often with military means, but usually with a large “sponsorship” by the European empires at that time. Unfortunately, except the copied processes of nationalism (nation building) in the mentioned period, the processes of modernization (capitalism / market economy) and building a democratic (liberal) society were missing for a long period of time. According to Krste Misirkov, the small Balkan states during the 19th century, have tried to create their own nation, same as the large nations-states (Misirkov, 1903). That is why all those wars happened at the Balkans in the 19th and first half of the 20th century. In these “events” the major imperialist countries took a role, but the most important in these wars for and about Macedonia were just the “small nations of the Balkans”. Today, the Ottoman Empire legacy mostly could be perceived in Macedonia and Bosnia since the cultural pluralism and the new social history has not contributed to the wider political integration in these two countries. The cultural and religious differences in both countries are factors of influence that probably haven’t contributed to the development of inclusive democratic societies. It is obvious that the small Balkan nations were created on the image of the major European nations. Thus, neither the first mentioned nor the second ones dedicated enough space to the cultural pluralism where it could develop and pervade within the social substance of the nation. Therefore, the multicultural models that were being “defended” in Macedonia and in Bosnia in the context of debate on European anti-multiculturalism don’t have any political long-term perspective. The only option

that will support these models of cultural pluralism is the European integration which is a room that provides free development of different time viable political models, like the examples of Belgium and Switzerland as well as the United Kingdom and Spain.

2. THE NATION - A PARADIGM OF POLITICAL (CULTURAL) UNITY

The last “wind of changes” of the political mapping of the Balkans happened after the year 1989. The political earthquake that shook Europe, deeply affected almost the entire world. The ongoing was a reflection of the European political turbulences. The political map of the Balkans, two decades later, means a final celebration of the national / state project, where several new nations-states were created. Meanwhile, some other parts of the world were also involved in the processes of fragmentation and globalization. After all these turbulent political turmoil, it seems that the cultural pluralism is not one of the winning categories in this political game. The winner is the political and “granite” unity of the small nations-states with cultural groups of majorities whose interests are greater than the ones of smaller cultural groups and cultures which are different and unrecognized by the domestic, “big”, nationalisms. These different cultural groups often cannot enjoy basic human rights, including their cultural rights.

The story of the nation as a construct of modern European history is already well elaborated in the social sciences. Although, according to Seton-Watson, not a single “scientific definition” about the nation can be constructed (Seton-Watson, 1977), the phenomenon of the nation existed and will exist. A nation exists when a significant number of people in a community think of themselves that constitute a nation, or behave as a nation. But it is not necessary for the entire population to feel or behave like that and it is not even possible to establish a minimum percentage of the population that have to feel that way. According to Seton-Watson, when a significant group believes in the nation it can be said that they have “national consciousness”. Renan, however, indicates that the nation is a spirit, a spiritual principle consisting of two things - one is in the past, while the other in the present. The nation is the culmination of long-term challenges, sacrifices and dedication (Renan 1882). The nation is a large-scale solidarity, constructed of sacrificing feelings in the past and the readiness that someone will do the same in future. According to Renan, the strength and power of the nation lies exactly in these sacrifices. According to Hobsbaum, the nation is far more self-conscious community than the ethnicity. It is created by one or more ethnicities and identifies itself with own literary work, assets or have the right to political identity or autonomy as a

nation, along with the control over specific territory. (Hastings, 1997) Hobsbaum stressed that the nation is a horizontally connected society owning the state. Thus, the identity of the nation is a connection between the state and people. The Anthony Smith's study about the ethnies' named human population with shared myths, histories and cultures, associated by a particular territory and a sense of solidarity, is an integral part of the theory of ethno-symbolism. This theory is important for the ethnies' as a precursor to the nation and its relevance for the ethnic origin of nations is fundamentally important for the understanding why and where the first nations appeared. (Guibernau, 2004) According to Guibernau, the political dimension of national identity derives from its association with the modern nation-state. Ruling on diverse populations as a political institution, since the moment of its creation, the nation-state insisted on cultural and linguistic homogenization of the diverse citizens. The citizens unite themselves by construction and dissemination of a particular image about the "nation", through creation and spreading of certain symbols and rituals in order to strengthen the sense of belonging to the community among the citizens. Concerning this, the civil affiliation (citizenship) having defined rights and obligations, creates a crucial difference between the included and excluded members of the community.

Most of the prognoses about the end of the nation- state, mix the different and separate (although related) aspects of nation building and state formation. While the forces of fragmentation are associated with the production and reproduction of the "nations", the forces of globalization are largely concerned (though not completely) about the authority and competence issues of the state. Hence, the connection between the emergence of globalization forces and fragmentation with expiration of the nation-state is not necessary. (Biswas, 2002). The debate on the topic how national and state identities negotiate and restructure in the form of fragmentation and globalization, and the political implications coming of it, is more important than the question whether the nation-state is in crisis. It appears that fragmentation is more a threat to the existence of certain states, rather than to the nation-state system. The fragmentation is the failure of certain states to maintain the suitable "spaciousness" (geopolitical and cultural) in the form of their legitimate government. According to Bisvas, the fragmentation is a success of the idea about nation-state - that every nation deserves its own state. The cultural globalization breakout produces and supports the system of nation-states, rather than being a threat to its existence. This is connected to the national idea that nation-states are fully legitimate since the nation is a unique and authentic cultural entity. These considerations are a part of modernism in the deliberations about politics and culture in the creation process of the nation. The theory developed by Gellner claims that the political and cultural units should be congruent (to be congruent, to match). A nation is created when a

complete interaction between the politics and culture is available. This is the pattern followed by both, the large and small states. The cultural group is somewhere completed integrity, so the borders are easily recognizable, while somewhere the borders are wide and the cultural differences should be settled in the process of education and cultural homogenization. Of course, the cultural homogenization is “painless” at the places where the differences are smaller and the building of the nation is more like a “natural” process. Even Max Weber wrote that the nation is a community of feelings that could be properly manifested in their own state. Thus, Gilbert concludes that the state is adequate to the community of feelings because the feelings provide a cohesion which is necessary for a successful state (Gilbert, 2000). Expressed in a word appears that the subjectivity is mixed into the objective marks and it is necessary as a glue for the national sentiments and the national identity. The nation is a political (cultural) unity and “granite” structure as seen by its members. Moreover, no much room remains for some other or smaller cultural groups. The smaller cultural groups could only assimilate, segregate or ghettoize with all socio-economic challenges imposed by the isolation.

In his book about the theories of the nationalism, Ozkirimli (Özkirimli, 2000) says that most of the theories are created since the 60-es and sociologists and politicologists have been silent for a long period of time concerning these issues. Today, the theories of nations are quite developed and explored. There are many attempts in the theories to accentuate the differences in the development of “imagined community” according to the Anderson idea of nation. Moreover, Anderson makes a distinction between civil and ethnic concept of nation, as political and cultural nations are sometimes misnamed, or as it is between western and eastern nationalism. The first categories are accepted as more modern and enlightened while the latter ones are seen as anachronistic and under the influence of dark and dangerous forces. (Gilbert, 2000) Civic nationalism is based on subjective choices made by the individual. However, the civic nations are defined in territorial and legal terms, while the citizens should just have to incline to the political structures that govern the nation and to self-identify themselves as a part of it. The modernization of the state meant the adoption of rigid ideas of the French Revolution and the expansion of access in order to get the political power on behalf of the many. According to Shopflin, this is the key (Schöpflin, 2003). Local elites had pre-modern power and tried to modernize it through its transformation into a national power. Having in mind the power of the empires to prohibit political autonomy within empires, for the nation, there was only one direction of movement - in the culture. Then, these elites have to rely on the definition of culture as a source of power which meant mobilization of the followers to support that power. The members of culturally defined nation were the answer to Central Europe and

to the challenge of the French Revolution. This powerful process that happened in the early 20th century, just continued with the same matrix with the same strength in the Eastern and Southeastern Europe after the events dated 1989. Therefore, debates about separation of political power from the culture, typical for today's multiculturalism, the culture understood as an ethnic mobilization, it is impossible to be effective in a short period of time, if it is possible at all. Shopflin writes that the political power and the ethnic identity cannot be separated because the state will always play a role into the cultural reproduction, by controlling the country which is a key target of the political action.

3. MULTICULTURALISM - A PARADIGM OF CULTURAL DIVERSITY

Ethnicity (ethnies` searching for their own country) in a form of political mobilization appeared again in the second half of the 20th century. The analyses of the causes of this phenomenon talk about the emergence of ethnicity as a response to the disadvantaged cultural groups within the big nations and federations, but also about ethnicity as a reaction to the inability of the political unity of nations-states to provide enough space for cultural development of smaller cultures. Some questions inevitably entailed about the development of policies for prevention of the ethnic conflicts. The question asking whether and how cultural groups should be recognized in the politics, returned in the agenda. Multiculturalism as a concept emerged to the wider U.S. public in the early 80s, demanding greater diversity at the universities and greater participation in the state institutions. Multiculturalism as a movement aimed to preserve the differences among ethnic and cultural communities without blending them into the majority and by providing equal respect for the own culture. Multiculturalism as a policy required recognition of all cultural groups and their articulation in the public sphere as well as prevention of the discrimination suffered by the members of smaller cultural groups. Multiculturalism as an official policy of the state, but also as a political model, appeared in Canada, Australia, but also more modestly in several European countries (Sweden, Netherlands). The biggest problem among all these challenges occurred in relation to the very essence of multiculturalism as an ideology. It is not about a very coherent and defined ideology, or in fact there are many theories that are quite different and cannot be presented as a whole. At the same time, there is no model or complete multiculturalism which could be taken and used as "medicine" for managing cultural diversities in liberal and less liberal societies. The concept of multiculturalism is quite confusing and theoretically fragmented and could hardly be recommended as a whole. The factor that gives the greatest complexity is non-existence of two equal multicultural states

or societies where it could be implemented as a policy and a strategy. Every context is different and requires adjustment of many consisting elements of the model.

There are many models of multiculturalism that are defined and analyzed by several authors. Most of the divisions are binary, but there are divisions consisting of three or four criteria. According to the author of this article the most fruitful is the abstract theory of Christine Inglis, where models are divided to: a model of assimilation, a model of differentiation and a model of multiculturalism. (Inglis,1994). The model of assimilation is suitable for large and rich nations (U.S., Russia, Australia, Canada), while the model of differentiation is suitable for medium-sized nations (Germany, England, Spain). The model of multiculturalism seems to be the destiny of the smaller states where it serves to reduce the possibility of internal ethnic conflict. The elements of this model are analyzed in details and the same are offered by the international organizations through numerous conventions and consultations in order to explain what to do and how to avoid cultural groups to be institutionally discriminated, culturally disadvantaged and economically depressed. The exposure of these elements destroys the aura of multiculturalism as something nice, fine or exotic. The model of multiculturalism is not a cultural festival project on the high street in a big city where different cultures and traditions coexist. Also, the multiculturalism as a model cannot be identified as the harmony of coexistence among different religions. We can neither talk about multiculturalism as the ability of many individuals to identify with other ideas, nor trapping in its own appearance, culture or ethnicity. The multiculturalism is far from the stage when our membership will be elected, and instead to be defined by the cultural heritage. The possibility of conversion or existence of elements from other cultures should be wide open. At this moment, especially at the Balkan countries and wider, there is no possibility not to have ethnic identity. At the Balkans you gain this identity with the very act of birth. Since, it is very absurd, the multiculturalism makes huge problems to people living between two or more cultures. Multiculturalism at the Balkans is not a privilege but a condemnation in the marriages from different cultures and religions. Just think of mixed marriages in Bosnia during the war in the 90s and everything will become clear to you. At the Balkans today, the multiculturalism it is not trendy at all.

The model of multiculturalism that appeared by the end of 20th century does not mean celebration of different cultures, but protection of the smaller groups from the major ones. To adapt a model of a liberal state to the standards of multiculturalism the following elements must be considered: a commonly adopted political model, the same package of constitutional rights, fair and impartial state, multicultural common culture (interculturalism), multicultural education and inclusive concept of nationality (Parekh, 2000). Simply explained, the democratic

state should be increased in the quality in order to implement all or at least some of these prerequisites for creating a multicultural model of state. Now, there are two powerful sides in relation to this ideology: those who are for and those who are against this model. The both sides implicitly agree that multiculturalism is more addressed to politics than to the culture. My students or audience at the classes about multiculturalism model are often surprised when I emphasize that while talking about multiculturalism we talk about politics and not about culture. We talk about the politics of the ethnic groups in the quest for more rights, and if there are adequate conditions we talk about creation of an own ethnic (national) state.

4. THE BALKANS BETWEEN NATIONALISM AND MULTICULTURALISM

Nation and ethnicity have been proven as the strongest adhesives concerning building of a state in the 19th century and in the last decades of the 20th century. The people need mobilizing factor, they want to belong to large groups such as extended families, communities, nations, ethnic groups and other collectivities. From today's point of view the story about creation of the nation on the European continent in the 18-19 century is a successful page of European history. This process is known today as a project for creation of civic nations (France, England, Italy and USA). In Europe for example, building of Germany and Russia is considered as a process of ethnic nation-building implementing processes similar to those from the first stage, but including elements of exclusivity concerning the membership in these nations. Concerning the smaller nations of Central, Eastern and Southeastern Europe, building a nation went through the dominant cultural group (ethnicity, ethnies') in three stages. These processes became possible during and after the collapse of Austro-Hungarian Empire and the Ottoman Empire in the late 19th century and in the first half of 20th century (the Czech Republic, Slovakia, Austria, Hungary), but also after the breakup of large federal states, the Soviet Union and Yugoslavia, in the last decade of the 20th century (Slovenia, Croatia, Bosnia, Macedonia). The final stage occurred after the breakup of the Federal Republic of Yugoslavia in the first decade of the 21st century (Serbia, Montenegro, Kosovo).

This could be likely compared with the decentralization of a large European country, if its regions or federal units (culturally or ethnically diverse) decide to begin the processes of building their own nation and establishing their own states. The process of building civic nation by using the concept of inclusion and homogenization of cultural elements is completely opposite to the process of building ethnic nation through the concept of exclusivity and outlining of ethnic divisions. Civic concept expands the boundaries of the state, while the ethnic

concept reduces the country's borders, unless the ethnic nation wanted to expand to a "foreign" territory and to homogenize differences between ethnic groups through a process of assimilation, even with violent methods of assimilation like banning the use of mother tongue, cultural discrimination, etc. Someone wrote that history has provided very a few reasons to assume that the cultural pluralism and the democracy are natural partners. In the first and also in the second case, the nations insist on matching of political and cultural units. That doesn't mean that the multicultural society cannot sustain democratic institutions and respect for the individual. However, the coexistence of different cultures in a certain territory or in a certain society usually results in the triumph of the administrative or authoritarian government or with superiority of the members of one group over the members of another cultural group. The harmonization of these relationships is only a distant perspective. It is so in many countries and societies, and the same is at the Balkans.

The contemporary political map of the Balkans represents a "triumph" of the nation-state project (there are several new national, ethnic, states) and involvement in the processes of fragmentation in parallel to the processes of globalization and Europeanization. It seems that the cultural pluralism is not the one of the winning categories in this politico-historical competition. The winner is the political (and cultural) unity of small (and medium size) nation-states, for whose interests in the past and also today were sacrificed the interests of more or less known and diverse cultural groups, sometimes more and sometimes less. The main reason for the disintegration of Yugoslavia was the "competition" between Serbian, Croatian and Slovenian (ethnic) nationalism. But, besides the national (ethnic) states two other countries that were strong supporters of Yugoslav territorial (federal / national) multiculturalism, Macedonia and Bosnia gained independence during the disintegration of Yugoslavia.

Building of Bosnian state (federation) was realized by a bloody denouement of the Yugoslav crisis. The international factor stood behind the new state at the Balkans - Bosnia, and still assists with a strong political support. But, years after the Bosnian epilogue, until today, Bosnia passes through a difficult path of stabilization, without producing a "new glue" for the political unity of the state. Tripartite model (Bosnians, Serbs and Croats) or the consociation model failed to create a common society that would be the basis of the political unity. The theory on the example of Bosnia shows that parts of nations that are close in its history, culture (language) and social development could hardly find common elements for building a new nation. The reasons for this could be found in the poor historical memory and religious differences that have left strong traces and emotional charges, so with the first more serious opportunity erupted again in ethnic (and possibly religious) conflicts. The biggest problem with the Bosnian state is the fact that there is no dominant carrier of the nation (dominant ethnic group), nor there is a common will

to build a state with three entities. Years behind, the news coming from Bosnia doesn't not talk about integration, but talk about disagreement around the essential issues for the state. The Dayton Agreement brought peace to Bosnia, but did not bring a vision for the state as well as a stable political future.

The example of Macedonia is very different. From the very beginning of the process of independence in 1991, Macedonia aimed to create a national state of the Macedonian people, following the ideals of the Ilinden Uprising (1903) and the national-liberation struggle 1941-1945. Macedonian ethnic group had sufficient capacity to fight for the legal unraveling for the independence of the Republic. Initially, Macedonia used to build a unitary state through a socio-cultural variant of multiculturalism, having into consideration the percentage of Albanians, Turks, Roma, Serbs and Vlachs, mostly Muslims, and more or less successfully built it until 2001. In the year 2001 Macedonia was plunged into a regional militant finish of the Serbian-Albanian conflict over Kosovo, and after several months security crisis had to change several articles in its constitution where Macedonia incorporated several elements of consociation in its political structure. Now, Republic of Macedonia has a stable and democratic political structure and performs as a multiethnic democracy, although cannot be proud to a great progress in the context of integration within the society. Ohrid Framework Agreement brought peace and a stable political future to Macedonia after its implementation in the past 10 years.

The multiculturalism and the division of power in Macedonia and Bosnia are exclusions from the policy matrix of the Balkans today, which was elaborated above. The future of both countries depends on two contexts: regional and European. On one hand, the regional context is not inclined to the multiculturalism because it promotes the nations-states with ethnic indication. However, the regional intergovernmental cooperation constantly imposes as a prerequisite for European integration, especially between countries of the Western Balkans. On the other hand, the European integration will relax policies and the cultural groups in the both countries while the models of cohabitation will probably have better chances for success. If the Belgium example functioning without a government for almost one year is an adequate proof, then the examples of Bosnia and Macedonia will probably have greater success in the context of better living conditions for citizens of different cultural groups. The "groups" often demand equal political, cultural and economic power in all spheres of life. The great cultural and religious differences are just an additional element in these models of coexistence. But, unfortunately, the situation in several European countries is not supporting the idea of multiculturalism models at the Balkans where enormous efforts are made in order to be successful.

5. THE ANTI-MULTICULTURALISM INFLUENCE

Multiculturalism is not a very popular idea in Europe. Europe is a collection of nation- states. Europe is a community of powerful monocultures. The protection of linguistic diversity In the European Union is mainly understood as a policy goal at supra-national level, leaving the ideal of national monolingualism unthreatened. Respecting the principle of territoriality, the European policies only support the regional variant of multicultural language policies, while the linguistic rights of immigrants are explicitly excluded. Concerning their languages the immigrants are not well accepted, but also they do not feel well about their religions, especially members of Islam lately.

European countries have large differences in the approach to different cultural immigrant groups that changed the demographic structure of Western cities in many cases. In the past year, from the leaders of several major states we overlistened statements about the actual situation of multiculturalism in their countries, although some of them never proclaimed any strategy, policy or project about multiculturalism. First, the leaders of Germany and France have questioned the European approach to multiculturalism. Saying that other cultures (immigrants that work for low wages while developing their rich economies) no longer succeed to live separately from their main land and that “the multiculturalism in their country is dead“(Germany). The leader of Great Britain joined and approved these statements (one of the few countries that build a model of multiculturalism) with his statement that the doctrine of multiculturalism in Britain has experienced a failure. According to the intonation, the statements of all three leaders were directed to the immigrant Muslims who are more and more numerous and become a permanent part of the European social tissue. Analysts on duty from the European think-tanks already woke up and immediately recommended to leave and forget the policies of multiculturalism and assimilation, which are “twins concerning the danger” and propagate the adoption of an average policy of interculturalism as a combination of rights, obligations, active policies and compromise between assimilation and multiculturalism. So, the answer of the medium sized states that adopted a policy of multiculturalism after the severe terrorist acts in the last decade, was taking a step backwards by supporting the policies of “more active integration” of newcomers. Those states that had no model of multiculturalism gained extra time in relation to defending their policies of assimilation or differentiation.

If we return back to the beginning of the text where it says that the mainstream of the political engineering at the Balkans often comes throughout European ideological models, then it becomes clear that the anti-multiculturalism in Europe today has negative resonances over the multicultural models at the Balkans. It is

unnatural to propagate models of multiculturalism at the Balkans and to claim at home that the model of multiculturalism is dead. The small Balkan states need a strong support in adopting the criteria of the democratic model of society. They need even more support for the development of multiculturalism, especially that our societies have just begun to walk the path of democracy. Bosnia and Macedonia have many common historical features as well as a need for models of coexistence among different cultures and religions. The political unity of the Balkans, mostly in Macedonia and Bosnia, cannot be developed without respect for the cultural pluralism and associated building by all groups in these young political nations that are painstakingly trying to claim their place under the European sun.

Bibliography

Biswas, S (2002) 'W(h)ither the Nation-state? National and State Identity in the Face of Fragmentation and Globalisation', *Global Society*, Vol. 16, No. 2, 2002

Gilbert, P, (2000) *Peoples, Cultures and Nations in Political Philosophy*, Edinburgh: University Press.

Guibernau, M. (2004) 'Anthony D. Smith on Nations and National Identity: A Critical Assessment', *Nations and Nationalism*, 10 (1/2), ASEN: 125-141.

Hastings, A. (1997) *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Inglis, C. (1994) Multiculturalism: New Policy Response to Diversity, www.unesco.org/most/pp4.htm [9 April 2011]

Renan, E. (1882) *Qu'est-ce qu'une nation?* (Lecture delivered on March 11, 1882 at the Sorbonne), http://www.cooper.edu/humanities/core/hss3/e_renan.html [9 April 2011]

Parekh, B. (2000) *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Harvard University Press: Cambridge Massachusetts.

Seton-Watson, H. (1977) *Nations & States*, London: Methuen.

Schöpflin, G. (2003) 'Identities, Politics and post-Communism in Central Europe', *Nations and Nationalism*, 9(4), ASEN: 477-490.

Smith, A.D. (1999) *Myths and Memories of the Nation*, Oxford: University Press.

Мисирков, К.П. (1903) *За македонските работи*. <http://www.misirkov.org/nacional.htm>
[9 April 2011]

Özkirimli, U. (2000) *Theories of nationalism: A Critical introduction*, Palgrave Macmillan.

Professor Aida Islam
aidaislam25@gmail.com
University St. Cyril and Methodius”
St. Kliment Ohridski Faculty of Pedagogy

CONTINUITY OF THE OTTOMAN MUSIC IN THE MUSIC CULTURE OF THE TURKISH COMMUNITY IN MACEDONIA TODAY

Abstract

Several centuries of the presence of the Ottoman culture in the region of Macedonia reflects on the musical culture of the local population especially on the members of the Turkish community. The continuity of the Ottoman music is evident in: musical repertoire, music instruments and the traditional ceremonies. However, as a result of the characteristics that constitute modern day living, musical tradition of the Turkish population is experiencing certain transformations in the past few decades. Therefore, in this text we are referring to the level of the presence of continuity and the changes that occurred in all the spheres of the Turkish musical culture today. The modifications are especially present in the secular (urban and rural) music and they are manifested through: reduced use of the traditional instruments, use of electronic musical instruments (synthesizer), modifications in the tonal structure of the musical works, narrowing of the musical repertoire, integration of imported repertoire and changes of the texts of the traditional songs. The continuity of tradition is more consistent in the spiritual music in the ritual services in the mosques, while in the dervish tradition, narrowing of the musical repertoire and integrating of the secular melodies in the spiritual ceremonies is evident. The occurred modifications in the musical culture of the Turkish population in Macedonia are the result of the mass migration of the population in the 50-60s, reducing in that way the musical potential, and also the reflections of the globalization that is increasingly entering even in the most subtle segments of the modern day living.

Key words: musical culture, Ottoman music, continuity of the tradition, musical instruments.

INTRODUCTION

Several centuries of presence of the Ottoman culture in this region reflects on the musical culture of the local population, especially the Turkish community living in Macedonia. With all its specifics it may be considered as a continuity of the Ottoman musical culture and tradition. The continuity is evident in almost all the segments of musical culture: musical genres, musical forms, musical system, musical instruments, repertoire and interpretation.

However, undisputed is the fact that after the Balkan wars, musical tradition of the Turkish population in these regions acquires a different idiom, which is a result of the process of acculturation, mutual mixing of the cultures living in these geographical areas, as well as of the globalization. All these factors lead to certain modifications in almost all of the components of the musical culture of this population and in that way it gets its own physiognomy and own idiom by which it differs from the native musical culture.

Since it is a very broad topic, in this text we decided to represent the characteristics of musical culture of the Turkish population in Macedonia in the form in which it exists today with emphasis on the changes that are obvious in the last few years.

We carried out the operationalization of the goal set through collecting data using several instruments: field research in the rural and the urban settlements, recorded video and audio material from different time periods of everyday and festive events, as well as the interviews with representatives of all the segments of the subject of our interest.

1. MUSICAL GENRES IN THE TURKISH MUSICAL CULTURE IN MACEDONIA

When talking about the musical culture of the Turkish community in the Republic of Macedonia, it indicates the presence of two musical branches both in the past and in the modern music milieu. They are: secular and spiritual music.

1.1. Secular music

Secular music is consisted of: *the urban* and *the rural* music. These are two genres that differ from one another in many ways. In addition to the difference in instruments, the urban and the rural music differ regarding the forms, tonal structure, as well as the contents of the musical works.

The urban music in the Ottoman period represented the extended form of the court music. According to some modern Turkish musicologists, many of these songs represent works of eminent musicians who remained anonymous. This is

confirmed on the basis on the fact that they represent works of the classical school, and at the same time they are treated as the brightest repertoire in the field of the secular music.

This repertoire, that in the musical tradition of the Turkish population here represents one segment of the so called *Rumelian music*, usually contains lyrical songs with bright and cheerful spirit and has its own idiom.

In addition to the inherited repertoire from the Ottoman culture, the repertoire of the modern Turkish urban music here contains musical works that are product of the contemporary local composers from the Turkish population.

As a result of the isolation from the frequent urban areas, *the rural music* tradition is characterized by greater authenticity. The repertoire of this genre is experiencing more regional variants, which primarily relate to the instruments, as well as the dialect and the content of the texts of the songs.

From the field research we concluded that this repertoire contains two types of musical works: a) autochthonous – created as an inspiration from certain local events and b) songs that are present even in the geographically distant regions, as for example, South Eastern parts of Turkey.

1.2. Spiritual music

Depending on the place where liturgical ceremony is being held, there are two types of spiritual music: *the music in mosques* and *the music in tekkes* (mystical music).

The music in mosques doesn't include use of the instruments, i.e., it is performed *a capella*, while the ceremony consists of a standard repertoire arising from the spiritual conventions and the spiritual ceremony. The music in this spiritual form has a functional role and it is used in the ceremonies at the mosques.

By contrast, *the music in tekkes* surpasses the role of its function, and in that way becomes a means of direct communication with the Almighty. Many musical instruments are used in the liturgical ceremonies, as well as a wider range of musical forms. Despite the fact that the orthodox Islamic tradition shows certain intolerance towards the instrumental music, it is the musical activity in the tekkes since the time of the Ottoman state that has a great contribution to the music through the creation of spiritual musical repertoire. The tekke has had a major musical role in the cultural life of the large cities. These institutions served as places where eminent musicians gathered, even the members of other religions, where they led discussions about music and at the same time listened to music. Therefore, almost all the most important composers were at the same time authors of the secular and the spiritual music. Hence, if the court was an official musical institution, the tekke

could be called a civil association that had an exceptional role in the diffusion of musical knowledge and the transmitting of musical experience from generation to generation. Very often, these institutions were considered as city conservatoriums where musical tradition was disseminated.

In Macedonia, unlike the 40s when there were 72 (according to Ulema-Medzlis of Skopje), today only five tekkes are active, where ritual ceremonies of the dervish orders Rifai, Sadi (branch of the Rifai), Bektashi, Halveti and Melami are practiced. By regular practicing of the spiritual ceremonies or forming of several *spiritual musical ensembles*, these tekkes have a large contribution in maintaining the continuity of the spiritual music tradition that originates from XII – XIII century.

2. MODIFICATIONS IN THE MUSICAL TRADITION

Over the past few decades, significant changes occurred in the musical tradition of the Turkish population in Macedonia, which over the last two decades have taken more intensive swing. According to our perceptions, these modifications occur as a result of the social-political situation, the process of acculturation, as well as the process of globalization. Although these changes are present in all the music genres, they are most significant in the urban part of the secular music.

The changes that we have tracked during the field research of the musical tradition in both spheres of the secular music are related to the following segments: *reduced use of the traditional instruments, usage of the electronic musical instruments (synthesizer), modifications in the tonal structure of musical works, narrowing of the musical repertoire and integrating of the import repertoire.*

The modification which is most significant in the musical culture of the Turkish population relates to *the musical instrumentarium*. The traditional instruments (kanon-zither, tarabuka-hourglass drum, ut-lute, saz, nei-flute, dajre-tambourine etc.) that were present in the chalgia orchestras in the urban music up to the 60s, today represent a real rarity.

Musical instruments characteristic of the rural tradition (tapan-cylinder drum and the zurna-double reed horn) are used today in a very small part of the rural settlements, mainly in the villages of Western Macedonia.

Generally, musical instrumentarium at both fields of the secular music is based on using of the contemporary electronic instruments –the synthesizer. This situation is a result of several factors: sound possibilities of the instrument that enables getting of all the sound colors and imitation of the traditional instruments,

as well as the economic viability of the possibility to replace whole orchestra with an individual person.

The use of synthesizer causes changes not only in the sound colors, but also in *the melodic structure* of the makams, typical for the Turkish music, because of inability to interpret the micro-intervals on the well-tempered instrument.

The autochthonous musical repertoire in the field of the secular music known as *Rumelian* is narrowed today in Macedonia to a less than two hundred musical works. The narrowing of the repertoire represents long-lasting process which is a result of several factors. As the primary, we would like to mention the fact that this repertoire is transmitted by oral tradition. But, in the global changes that are reflected in each segment of everyday life, especially through the increased use of technology (satellite transmitters, computers etc.) the possibilities of *importing* of musical cultures from other regions are increased. In that way, the consuming of the musical repertoire from the native Turkish culture and from the Western provenance (Anglo-Saxon music) is increased. At the same time, the influence of the music of the dominant culture in the state that is increasingly represented in the repertoire content is inevitable, especially among the younger generation. As a result of all this, the presence of the autochthonous repertoire at the public media is decreasing intensively (radio-television shows), of the public performances, as well as the traditional ceremonies and festivities (circumcisions and weddings etc.)

The changes in the sphere of the spiritual music are related to the musical tradition in the tekkes. Generally, in the five tekkes that are active in Macedonia, narrowing of the repertoire of the musical works that are used in the spiritual ceremonies is noticed. The number of musical forms that mainly consists of *ilahi*, *gazels* and *kasides*, whose number at the beginnings of the last century was up to two hundred, is now reduced to several tens. In addition to this, the use of the authentic language in the musical forms that are from other ethnic communities is increased among the members of the dervish orders. That kind of example is noticed especially in the *sadic tekke* “*Vefa Baba*” from Skopje, where in recent decades the Roma language is integrated in the spiritual compositions.

The other change that we have noticed in this tekke in which at the spiritual ceremonies special attention is paid to the musical performance, is in the use of the musical instruments. Unlike in the past, when in the musical tradition of this dervish order only the percussion instruments were used traditionally (*def*, *kudum* and *cylindric drums*), from the beginning of this decade during the holiday *zikrs* (*Bayram* and *Ashura*), various melodic instruments were integrated there too, like for example, *clarinet*, *saz*, and even the *synthesizer*.

Also, as an interesting phenomenon in this tekke, we emphasize the integration of melodies of the secular music that are combined with spiritual texts (Islam

and Leskova 2011). This phenomenon can also be treated as a part of the wider segmentation of the musical genres in the secular music as a result of the globalization of the musical culture (Taylor 2001:119).

CONCLUSION

As a conclusion, we can say that the musical tradition of the Turkish population in Macedonia represents continuity of the Ottoman musical tradition that is experiencing modifications in the last decades. This is the result of significant migration of the Turkish population- especially in the 50s as a consequence of the social-political situation at that time. In that way the active musical potential is markedly narrowed (vocal and instrumental performers) as a source of the future dissemination of this musical tradition.

However, today it exists in all its genres and forms, with bigger or smaller modifications and transformations. As a result of that, it acquires its own image and idiom by which it differs from the native culture. In this state of the musical culture of the Turkish population in the Republic of Macedonia, the most important musical nucleuses that have the most significant role in preserving and conserving of this musical genre are the institutional and the non-institutional forms of education. Of the institutional forms, we will mention the schools, especially the only independent school in Turkish language “Tefejuz” in Skopje. Musical education in this school takes place by studying and playing the traditional musical instruments, of which saz is mostly used.

At the non-institutional forms of education, cultural-artistic societies where the musical activities are taking place have the main role. Studying the traditional instruments is enabled there, with the autochthonous repertoire, as well as studying of some folk dances. Through the public performances of both forms of education, preserving and dissemination is enabled, and in that way the continuity of the musical tradition in this environment.

Bibliography

Islam, Aida. (2005). The Reflections of the Ottoman Music Culture on the Contemporary Music Culture of the Turkish Community in Republic of Macedonia

Islam, Aida and Leskova Z. Stefanija (2011)-The reflection of the cultural identity on the mystical spiritual music tradition in the Republic of Macedonia in the XXI century. XVII International conference of IRAM Culture and Music Skopje

Markoff, Irene. (1995). *Introduction to Sufi Music and Ritual in Turkey*. MESA Bulletin, Dec 1995

Oy, Aydin. (1980). *Kalkandelende Harabati Baba Tekkesi*. "Cevren". Pristine

Öztuna, Yılmaz. (1976). *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. Istanbul: Milli Eğitim Basımevi, pp.250

Özcan, Nuri. (1999). *17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlılarda dini musikisi*. Osmanlı Kültür ve Sanat, cilt 10.

Pennanen, Risto Pekka. (1992). *The mith of Sufi Music*. Istanbul – Paris: Editions Isis, pp.96

Taylor, D. Timothy. (2001). *Strange sounds-music, technology & culture*. London: Routledge

Cehajic, Dzemail (1986). *Dervish orders in the Yugoslav countries*. Sarajevo

Cehajic, Dzemail. (1985). Social-political, Religious, Literary and other aspects of the dervish orders in the Yugoslav countries, *Contributions to Oriental phylogy XXXIV*, Sarajevo

Dzilo, Hasan. (2000). *The Dervish Order Rifai in Macedonia* (manuscript)

М-р. Климе Бабунски
klimeb@isppi.ukim.edu.mk
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за социолошки и политичко-правни истражувања

НЕФОРМАЛНИ МРЕЖИ ВО МАКЕДОНИЈА: ВЛИЈАНИЕ И АКТИВНОСТ

Апстракт

Демократијата е постојано барање решение како да се контролира моќта на власта, односно како да се артикулира и ефектуира граѓанското општество. Решението е во утврдување правила и институции, кои претставуваат гаранција за еднаквите права на граѓаните. Демократизацијата, особено во пост-комунистичките држави, се соочува со огромен предизвик кога треба да го реформира менталитетот, секојдневното однесување, политичката култура. Истражувањето на неформалните односи и мрежи не е само прифаќање на таквиот предизвик, туку е и индикатор за нивото на достигнатата демократија. Оттука, централното прашање кое се поставува е: до каде е демократизацијата во Македонија? Одговорот на ова прашање се темели врз одговорите на редица прашања како што се: (1) Дали неформалните мрежи во Македонија се влијателни и каде е нивното влијание најголемо? (2) Дали неформалните мрежи се повеќе корисни или повеќе штетни за општеството и дали тие ја поттикнуваат корупцијата? (3) Дали постои политичка волја да се намали негативното влијание на неформалните мрежи?

Клучни поими: неформални односи, неформални мрежи, влијание на неформалните мрежи

---

* Прелиминарна верзија од истражувачките резултати е објавена во Политичка мисла, бр. 30/2010

Abstract

The democracy is a continuous looking for a solution how to control the power of the state, actually how to articulate and provide workable civil society. The solution is in establishing rules and institutions, which will guarantee the equal rights of the citizens. Democratization, especially in the post-communist countries is facing enormous challenge in reforming mentality, everyday behavior and political culture. The researching of informal relations and networks is not only acceptance of such challenge, but also is an indicator of the level of established democracy. Hence, the central question that rises up is what the level of democracy in Macedonia is? The answer to this question is based on the answers of the list of questions like: (1) whether informal networks in Macedonia are influential and in what sphere their influence is the biggest? (2) Whether informal networks are more useful or more harmful for the society and do they facilitate corruption; (3) is there a political will to reduce the negative influence of informal networks?

Key words: infromal relations, informal networks, influence of informal networks

ВОВЕД

Современото поимање на демократијата и нејзиниот развој ја нагласува нејзината двострана појавност.⁵ Двостраноста ги идентификува двете основни низи прашања за кои демократијата го бара одговорот. Од една страна, се бараат решенија за реформирање, скротување и контролирање на моќта на власта, а од друга страна, се бараат решенија за претструктурирање, за артикулирање и ефектуирање на граѓанското општество. Ваквата двостраност претпоставува постојана динамика на границите на државата и на границите на граѓанското општество.

Всушност, сите „приказни за демократијата“ се приказни за правила кои создаваат институции, кои ја обезбедуваат еднаквоста на граѓаните. Ваквата еднаквост опфаќа редица правила, права и обврски, пред сè, политички, но и социјални и економски. Ваквите права и обврски имаат заедничка цел: да овозможат граѓаните да ги контролираат оние кои ги донесуваат одлуките – елитите, односно граѓаните да можат да ги артикулираат и да ги задоволат своите потреби и интереси. Воедно, овие права и обврски, ги прават одговорни и оние кои ги донесуваат одлуките – елитите, во претставувањето на граѓаните.

Капацитетот на демократските процеси зависи од институциите и од правилата според кои институциите функционираат, но и кога се имаат најдобрите институции и правила, тие сепак не се доволна гаранција за непречен демократски развој. Всушност, реформите или демократизацијата во пост-комунистичките држави покажуваат бројни примери на ограничен успех, затоа што или се превидува, или се игнорира менталитетот, секојдневното однесување, не само на оние кои ги донесуваат одлуките, односно управуваат со институциите, туку и на граѓаните воопшто. Паралелно на правилата со кои се формализираат односите, постојат редица неформални односи кои можат да бидат поттик, но можат да бидат и сопирачка, во создавањето на „зрелата демократија“. Промената на правилата и на институциите е полесниот дел од работата, а далеку потешко е менувањето на менталитетот, менувањето на однесувањето, кои се, пред сè, последица на одредена „култура на неформално однесување“, резултат на одредена политичка култура. Во овој контекст, вообичаено преовладува ставот дека малку се знае за фактичкото функционирање на институциите, во услови на изложеност на неформални мрежи и односи. Токму затоа, истражувањето на неформалните односи и мрежи претставува вонредно голем предизвик. Истовремено, таквиот предизвик ја надминува „академската љубопитност“ за функционирањето на институциите и претставува сериозен индикатор за нивото на демократизација.

5) За ова подетално во Дејвид Хелд, Модели на демократија, (Скопје: Академски печат, 2008), 351

КАТЕГОРИЈАЛЕН АПАРАТ И ИСТРАЖУВАЧКА МЕТОДОЛОГИЈА

Пристапот кон неформалните практики или неформалните односи, концепциско-аналитички, во рамки на Проектот⁶, поаѓаше од дефинирањето на два основни поима: „контакти“ и „неформални мрежи“, како и од прецизирањето на нивните меѓусебни разлики. Поимот „контакт“ беше дефиниран како „лице кое сака и е во можност да помогне“. Во контакт-односот се работи за реципроцитет, па добиената услуга се возвраќа со слична услуга, како гаранција дека контактот останува активен и дека во иднина може повторно да се побара и да се добие услуга. Поимот „неформална мрежа“ (понатаму во текстов НФМ) беше дефиниран како „неформален круг на лица, кои се во можност и сакаат да си помогнат едни на други“. Луѓето кои се поврзани во неформална мрежа, имаат корист од тоа што ѝ припаѓаат на мрежата и, оттука, имаат интерес да ја одржуваат мрежата. Всушност, постои чувство на обврска кон другите луѓе од мрежата, а повеќекратното пропуштање да се дејствува во согласност со желбите на другите лица од мрежата, може да доведе до отуѓување или отфрлање од мрежата.

Вака дефинирани, клучните поими не се меѓусебно исклучиви: контактот може да биде дел од една или повеќе неформални мрежи, а воедно, луѓето поврзани во мрежа, можат да бараат помош од контакт кој е надвор од мрежата, значи тие се надополнуваат. Од друга страна, нивното разликување е практично потребно: контактите најчесто функционираат на „вклучи – исклучи основа“, како конкретно решение за актуелен проблем; а неформалните мрежи се еден вид врска меѓу луѓе кои споделуваат заеднички, подолготрајни, интереси.

Потребно е поимањето на разликите меѓу контактите и неформалните мрежи да се потенцира и од аспект на општествениот капитал. Контактот, иако има пристап до редица економски и/или политички средства, сепак, претставува само моќна и влијателна индивидуа, додека неформалната мрежа се темели врз средствата со кои располагаат сите лица кои се поврзани во неа, што е, секако, голема предност.

Проектот имаше неутрален пристап кон поимот неформални односи, односно кон контактите и неформалните мрежи, не прогласувајќи ги однапред за позитивни или негативни. Всушност, позитивната или негативната оценка за ваквата општествена практика зависи од начинот на кој се користат и од целите за кои се употребуваат. Тие не се нелегитимни или нелегални кога се еден вид

6) Проектот под наслов „Постконфликтна реконструкција, неформални практики и корупција: случајот на Босна и Херцеговина, Македонија и Србија“ 2006-2010 година, беше координиран од норвешкиот Институт за урбани и регионални истражувања, а беше финансиран од Советот за истражување на Норвешка. Автор на концепциското осмислување и раководител на Проектот, во сите три земји, е д-р. Асе Берит Гроделанд, а со реализацијата на Проектот во Република Македонија раководеше авторот на текстов.

помошно средство за да се добие нешто, на што се има право според закон, на пример, јавно достапна информација или помош од некоја јавна служба. Преку неформалните мрежи, особено оние кои поврзуваат квалификувани лица од иста или слични професии, може да се унапреди довербата во професионализмот и институциите. Но, од друга страна, и контактите и мрежите можат да бидат користени на прикриен начин и за прикриени цели, да се обезбеди пристап до ресурси за кои, всушност, и се нема право или овластување, што резултира со промовирање и реализирање на нелегитимни интереси на нелегален начин и што ја „отвора вратата“ за корупцијата.

Ваквото концепциско-поимно осмислување на истражувачкиот потфат, претставува нов пристап во истражувањето на неформалните практики и мрежи.⁷ Истражувачкиот интерес на Проектот не беше фокусиран кон одделен случај и негово емпириско мапирање, туку интересот беше сосредоточен првенствено кон начините на кои контактите и неформалните мрежи се активни во општеството генерално, а и во некои одделни сфери, од каде, всушност, беа интервјуираните лица. Понатаму, истражувањето имаше за цел да утврди колку неформалните односи се вообичаени, особено наспроти формалните односи; и, секако, од особено значење беше утврдувањето на негативните аспекти на неформалните практики, нивниот однос кон корупцијата.⁸

7) Вообичаено, неформалните мрежи се истражувани преку методата „студија на случај“, во конкретни институции и преку врските меѓу луѓето во тие институции. Најчесто се работи за стопански претпријатија, а целта е да се унапреди ефикасноста, на пример: Mark J. Garmaise and Tobias J. Moskowitz. „*Informal Financial Networks: Theory and Evidence*“, The Review of Financial Studies, Winter 2003, vol. 16, no. 4, pp. 1007-4; но, исто така, има примери кога теоријата на мрежи се темели врз истражувања на неформалните односи на политичко ниво, како на пример: Luis Moreno Ocampo, „*Corruption and Democracy. The Peruvian Case of Montesinos.*“, 2003, необјавен труд, поднесен на 11. Меѓународна антикорупциска конференција во Сеул, каде се претставени врските меѓу поранешниот претседател на Перу, Фуцимори, претставниците на медиумите и претставниците на деловните интереси. Ваквите истражувања даваат прилично детализирана слика за конкретна неформална мрежа, но не успеваат мрежата и нејзините активности да ги стават во поширок контекст.

8) Од методолошки аспект важно е да се нагласи дека податоците за ваквите истражувачки цели се обезбедени преку квалитативни и квантитативни истражувачки методи. Во рамки на квалитативното истражување во 2007 година беа направени 135 продлабочени интервјуа, по 15 претставници од одделен сегмент на елитата. Примерокот ги покриваше следниве сегменти на елитата во Македонија: (1) избрани претставници; (2) партиско-политички претставници: именувани високи функционери во државната администрација или во политичките партии; (3) раководни лица од невладини организации, при што беа вклучени и странски невладини организации или фондации со свои канцеларии во Македонија; (4) сопственици и уредници во медиуми; (5) раководни лица во домашни претпријатија; (6) раководни лица во странски претпријатија; (7) раководни службеници кои се одговорни за јавни набавки; (8) судии и обвинители; (9) раководни лица во странски организации, активни во пост-конфликтна реконструкција. Вака сегментиран примерок беше структуриран на три нивоа: национално ниво, ниво на главен град и ниво на конфликтно подрачје - Тетово. Собирањето на податоци преку квантитативна постапка беше направено во 2008/2009 година, со анкетирање на квотен примерок од 600 претставници на елитата на целата територија на Република Македонија, според претходно посочените сегменти, но без групата раководни лица во странски организации.

Следствено, со оглед на вака поставените задачи и методолошка заснованост, Проектот е составен од две еднакво важни компоненти: академска и политичка.⁹ Имено, податоците обезбедени во рамките на Проектот, од една страна ќе може да бидат основа за научно засновани анализи на истражуваната појава, но, исто така, ќе служат и како рецептура за редица политички, па и професионални активности, особено во сферата на антикорупциските политики¹⁰ и унапредувањето на доброто владеење.

Оваа статија, се фокусира врз релативно мал, но вонредно важен дел од квалитативниот дел од истражувањето.¹¹ Имено, цел ни е да ги претставиме ставовите на соговорниците и нивната аргументација, во врска со влијанието и активноста на НФМ во земјава, како и оцените за корисноста или штетноста од НФМ, за тоа дали ја поттикнуваат корупцијата, како и оцените за (не) постоењето на политичката волја да се намали негативното влијание на НФМ.¹²

ВЛИЈАНИЕ НА НФМ И СЕКТОРИ ВО КОИ НФМ СЕ НАЈВЛИЈАТЕЛНИ

Најголем дел од одговорите од сите соговорници оценуваат дека НФМ во Македонија се влијателни. Ваквиот став е особено чест кај претставниците од

9) Секако, не се работи за две меѓусебно одделени компоненти на Проектот, туку се работи за двојство, за две страни, за две употребни вредности на еден нов квалитет што го обезбедуваат податоците на истражувањето. Всушност, досега ни едно истражување ја нема истражувано врската меѓу неформалните практики и корупцијата во држави, во општества кои се и пост-комунистички и пост-конфликтни.

10) Во оваа смисла, почетна литература со регионален преглед претставува насловот: M., Tisne, and D., Smilov, *From the Ground Up Assessing the Record of Anticorruption Assistance in Southeastern Europe*, (Central European University, 2004)

11) Квалитативната обработка на квалитативните податоци е правена со програмата QSR NUD*IST6, врз основа на детализирана кодна листа со над 60 категории и подкатегории. Основна единица во обработката на квалитативните податоци е одговорот или исказот на соговорникот. Ваквиот пристап во анализата условува бројот на одговори да биде различен (поголем или помал) од бројот на соговорници од одделна група (15) или од вкупниот број соговорници од сите групи (135). Разликата, од една страна, се должи на тоа што не сите соговорници ги одговориле сите прашања, а од друга страна, се должи на „повеќекратно кодирање“, кое се јавува во случаите кога одговорот на соговорникот покрива повеќе категории, па еден ист одговор е кодиран во соодветен број категории. Табелите ја претставуваат ваквата квантификација на одговорите во апсолутни бројки (N) и во проценти (%). Но, секако, квалитативното претставување на квалитативните податоци само по себе не е доволно и има првенствено индикативна функција. Имено, одговорите од повеќе соговорници можат да бидат исти и да бидат кодирани под иста категорија, а всушност аргументацијата за таквиот ист став на соговорниците може да биде значително различна или да нагласува одделни аспекти на појавата. Токму затоа, претставувањето на квалитативните податоци во голема мера ќе биде „илустрирано“ со цитати од одговорите, според анализата на содржина на продлабочените интервјуа.

12) Со оглед на ваквата цел, во статијата користените податоци се од квалитативното истражување и ќе се однесуваат само на НФМ, а не и на контактите.

медиумите и од НВО, но и кај претставниците на странските фирми. (Табела 1)

Соговорниците од медиумите објаснуваат дека постојат „...лица од неколку компании, кои се тесно поврзани и кои дејствуваат на организиран начин“, односно: „Иако неформални, тие се поврзани со влијателни политички партии или силни организации и, врз таква основа, се многу влијателни“. И соговорниците од НВО, аналитички ја објаснуваат моќта, влијанието на НФМ: „...врската меѓу политиката и олигархијата е целосно неформална, но многу моќна и влијателна. ...Во таквите мрежи се инволвирани и други структури, како судството, што ги прави уште помокни. Во ова се инволвирани и највисоки нивоа на администрацијата, што е повторно поврзано со политиката, а тука се и некои медиуми, кои се поседувани од ваквите мрежи“. Претставниците на странски претпријатија имаат слично разбирање за НФМ и нивното влијание. „Да, тие се влијателни, ...НФМ им припаѓаат на финансиски моќни луѓе, кои станале моќни со поткрепа на политичките структури, ...приватизацијата ги создаде овие финансиски моќници...“.

И соговорниците од судската власт, од кои релативно поретко се добиени искази за влијателноста на НФМ, сепак, отворено зборуваат за влијанието на ваквите мрежи: „Тие играат водечка улога во изборот или именувањето на службениците“, или „Тие секако креираат ситуации во државата, кои имаат суштинско значење“.

Лицата одговорни за јавни набавки, како и соговорниците - претставници на странските донатори, имаат најмал процентот на потврдни одговори во однос на влијанието на НФМ, но, сепак, и нивните искази го истакнуваат големото влијание на мрежите: „Највлијателни се мрежите создадени од олигарсите. ...тие дури ја контролираат државата. ...За да ги завршите работите, треба да сте дел од овие НФМ...“ – лице одговорно за јавни набавки; или „Тие се многу влијателни, ...многу се зборува за лоби групи“ – соговорник од странска донаторска организација. Воедно, во рамките на соговорниците одговорни за јавни набавки, а особено кај соговорниците од донаторските организации, се забележува најголем процент искази според кои НФМ не се влијателни. Во овој контекст, индикативно е што соговорниците одговорни за јавни набавки исказите од типот: „Не, не би рекол дека се влијателни“, не ги објаснуваат со додатна аргументација; за разлика од соговорниците од донаторските организации, кои наведуваат различни аргументи за невлијателноста на НФМ: „...влијателни се одделни индивидуи, но не мрежите.“, или „...тие немаат влијание да спречат нешто, или да убедат некого да направи нешто“.

Табела 1. Дали НФМ се влијателни?

	Влијателни се		Не се влијателни		Друг одговор		Не знае		Не постојат НФМ		Вкупно одговори
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Вкупно одговори	117	84	11	8	7	5	3	2	2	1	140
Избрани претставници	14	88	1	6	1	6	0	0	0	0	16
Пол. парт. претставници	13	86	1	7	1	7	0	0	0	0	15
Медиуми	14	93	0	0	0	0	0	0	1	7	15
НВО	14	93	1	7	0	0	0	0	0	0	15
Судство	14	76	1	6	1	6	1	6	1	6	18
Домашни фирми	12	79	1	7	1	7	1	7	0	0	15
Странски фирми	12	93	0	0	1	7	0	0	0	0	13
Јавни набавки	11	73	2	13	1	7	1	7	0	0	15
Донатори	11	69	4	25	1	6	0	0	0	0	16

Сектор во кој НФМ се највлијателни се политичките партии! Ваквите одговори се најчести - нешто повеќе од една четвртина одговори од сите испитаници. (Табела 2)

Индикативно е што избраните претставници, најчесто во однос на сите други, ги посочуваат политичките партии како сектор во кој НФМ се највлијателни, пришто, како особено провокативен би го посочиле следниов одговор: „...и сеедно дали делуваат како позиција или опозиција, тие ги чуваат нивните канали. Тие имаат техники, со цел да го сочуваат нивното незаконски стекнато богатство.“ И претставниците од домашните фирми, исто така, вонредно често токму политичките партии ги посочуваат како сектор во кој НФМ се највлијателни: „...највлијателни се во политичките партии, а тие влијаат врз другите субјекти“ или „Секако во политичките партии, бидејќи неформалните групи имаат интерес да бидат блиску до нив, за да можат потоа да ги реализираат нивните сопствени цели“. Слично одговараат и соговорниците одговорни за јавни набавки: „... во политичките партии, а причината е затоа што сè е можно преку политичките партии. ...ако групата има моќ во политичките партии,

намерите на групата ќе бидат присутни во институциите... некои лица неформално се сретнале и одлучиле, а потоа тоа само се применува преку институциите“.

Со големо заостанување зад водечката позиција на политичките партии како сектор каде НФМ се највлијателни, како втор најчесто посочуван сектор каде НФМ се највлијателни е судството. Група која најчесто покажува ваква критичност се соговорниците од странските претпријатија, пришто, не се даваат некои посебни објаснувања или аргументации, туку генерално ваквите оценки се темелат врз поврзаноста на судството со политичките партии или со другите сектори каде НФМ се влијателни. Исказите на соговорниците од секторот судство привлекуваат особено внимание од аспект на посочување на технологијата на влијание на НФМ: „Ако НФМ влијае, тоа го прави особено преку владеачката партија, а влијанието може да биде насочено и врз ... судството, но тоа оди потешко. Сепак, влијанието може да се реализира при избор и именување на судии. Потоа би било лесно да се влијае врз домашните претпријатија“.

Следните два најчесто посочувани сектори, во кои НФМ се највлијателни се: избраните органи и полицијата. Рационализацијата за влијанието на НФМ во избраните органи ја следи логиката дека „...од таквите органи сè зависи, во нив се донесуваат одлуките...“ – соговорник од домашна фирма; „...таму е лоцирана моќта...“ – претставник на политичка партија. Кога се работи за влијанието на НФМ во полицијата, илустративен е следниов одговор: „...би ја одбрал полицијата, бидејќи тешко е без соработка на полицијата. Дел од полицијата е во овие неформални мрежи...“ – соговорник од домашна фирма.

Сектори кои се најретко посочувани како подрачја каде НФМ се највлијателни се странските фирми и донаторите. Некои соговорници посочуваа сектори во кои НФМ се највлијателни, но тие сектори не беа наведени во понудената листа.¹³ Како сектори, надвор од листата, во кои „владаат НФМ“ беа посочувани образованието, особено високото образование, и здравствениот систем. Воедно, некои од соговорниците истакнуваат дека не можат да издвојат ниту еден сектор, затоа што во сите сектори од листата НФМ имаат големо, пресудно влијание, а наспроти ваквите одговори, индикативно е тоа што ниту еден соговорник од секторот за јавни набавки, не одговорил за сопствениот сектор дека НФМ се највлијателни.

13) Листата која им беше предочена на соговорниците и од која тие, всушност, го бираа секторот (секторите) во кој неформалните мрежи се највлијателни, ги содржеше следниве сектори: политички партии, избрани тела, јавни набавки, судство, полиција, медиуми, невладин сектор, домашни претпријатија, странски претпријатија, меѓународни донатори.

Табела 2: Сектор во кој НФМ се највлијателни

	Пол. партии		Избр. органи		Јав. набавки		Судство		Полиција		Медиуми		НВО		Дом. Фирми		Стр. Фирми		Донатори		Други		Не знае		Вкупно N
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Вкуп. одг.	80	27	30	10	18	6	46	16	26	9	23	8	18	6	22	8	5	2	13	4	9	3	2	1	292
Изб. претст.	10	44	2	9	0	0	3	14	2	9	1	5	2	9	0	0	0	0	1	5	1	5	0	0	22
ПП претст.	7	17	4	11	0	0	6	15	6	15	4	11	4	11	3	8	1	3	2	6	1	3	0	0	38
Медиуми	11	27	4	10	3	8	7	17	2	5	3	8	3	8	4	10	0	0	2	5	1	2	0	0	40
НВО	7	23	3	10	0	0	5	17	2	7	3	10	4	13	2	7	1	3	2	7	1	3	0	0	30
Судство	8	23	3	9	7	20	4	12	4	12	2	6	0	0	3	9	1	3	1	3	0	0	1	3	34
Дом. фирми	11	42	3	11	2	7	4	15	2	7	0	0	2	7	2	7	0	0	0	0	1	4	0	0	27
Стр. фирми	11	24	6	13	4	9	10	22	6	13	4	9	1	2	1	2	0	0	1	2	2	4	0	0	46
Јав. набавки	8	35	2	9	0	0	2	9	0	0	3	13	1	4	3	13	0	0	2	9	1	4	1	4	23
Донатори	7	23	3	9	2	6	5	16	2	6	3	9	1	3	4	13	2	6	2	6	1	3	0	0	32

АКТИВНОСТ И ВЛИЈАНИЕ НА НФМ ВО СЕКТОРОТ НА СОГОВОРНИКОТ

На директното прашање за активност на НФМ во секторот на соговорникот, доминантни се одговорите во кои соговорниците потврдуваат дека НФМ се активни во нивниот сектор. (Табела 3)

Табела 3: Дали НФМ се активни во секторот на испитаникот?

	Активни		Неактивни		Друго		Не знае		Вкупно
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Вкупно одговори	94	66	38	27	7	5	3	2	142
Избрани претставници	10	62	6	38	0	0	0	0	16
Пол. парт. претставници	7	44	7	44	2	12	0	0	16
Медиуми	11	73	3	20	0	0	1	7	15
НВО	13	81	2	13	0	0	1	6	16
Судство	7	44	7	44	2	12	0	0	16
Домашни фирми	14	93	1	7	0	0	0	0	15
Странски фирми	12	80	2	13	1	7	0	0	15
Јавни набавки	9	57	5	31	1	6	1	6	16
Донатори	11	65	5	29	1	6	0	0	17

Такви одговори далеречиси сите претставници од домашните претпријатија, пришто објаснуваат дека преку мрежите „...работите побрзо се завршуваат ... тие се користат во јавните набавки, во судството, во министерствата, насекаде...“.

За разлика од претходните одговори, каде на ниво на сите соговорници странските претпријатија беа ретко посочувани како сектор каде НФМ се најактивни (види: Табела 2), најголем дел од претставниците на странските претпријатија оценуваат дека во нивниот сектор НФМ се активни. Паралелно на ваквите потврдни одговори, се дава и оцената дека сега нивната активност е намалена, затоа што е сменета регулативата: „...квотите беа дистрибуирани од група влијателни луѓе. Тие го диктираа извозот и увозот, со дозволи за квотите...“; а и затоа што „...секторот сега е цврсто регулиран...“. Исто така, соговорниците нагласуваат дека неформалните групи во странските

претпријатија се „...деловно ориентирани, ...тие се користат за взаемна соработка...“, што укажува дека, наспроти негативните, постојат и позитивни искуства.

Група каде, исто така, доминираат одговорите дека во рамките на секторот НФМ се активни, се и невладините организации. Соговорниците нагласуваат дека „вмрежувањето“ на национално или меѓународно ниво во рамки на невладиниот сектор има специфично значење и природа, во споредба со мрежите во другите сектори: „...Но, активноста на мрежите не значи дека тие се исто толку влијателни или успешни во реализацијата на нивните планови...“; а одделни соговорници нагласуваат негативни искуства: „...Постојат одделни мрежи кои се активни во секторот на НВО ... мрежи кои се поврзани со една политичка партија и кои се активни во секторот на НВО...“.

Од друга страна, интересно е што соговорници кои за сопствениот сектор најчесто оценуваат дека НФМ не се активни се: политичко-партиските претставници.¹⁴ Ваквиот став вообичаено е аргументиран со тоа што во политичката партија „...има формални, а не неформални односи...“.

На директното прашање за влијание на НФМ во секторот на соговорникот, повеќе од половина одговори од сите соговорници се „признавачки“, односно го потврдуваат влијанието на НФМ, а бројот на спротивни одговори: НФМ не се влијателни во секторот на соговорникот, е само една петина од вкупните одговори. (Табела 4)

Табела 4: Влијание на НФМ во секторот на испитаникот

	Влијателни		Не-влијателни		Друго		Не знае		Нема влијателни НФМ		Не постојат НФМ		Вкупно
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Вкупно одговори	81	57	28	20	15	11	3	2	12	9	2	1	141
Избрани претставници	9	56	5	31	2	13	0	0	0	0	0	0	16
Пол. парт. претставници	6	37	5	31	2	13	0	0	3	19	0	0	16
Медиуми	13	82	1	6	1	6	1	6	0	0	0	0	16
НВО	11	74	2	13	0	0	0	0	2	13	0	0	15

14) Само да потсетиме дека најголем дел од сите испитаници оценуваат дека токму во овој сектор НФМ се највлијателни – Табела 2.

Судство	8	47	5	29	2	12	0	0	1	6	1	6	17
Домашни фирми	14	88	1	6	1	6	0	0	0	0	0	0	16
Странски фирми	9	59	1	7	4	27	0	0	1	7	0	0	15
Јавни набавки	5	33	5	33	1	7	1	7	2	13	1	7	15
Донатори	6	40	3	20	2	13	1	7	3	20	0	0	15

Претставници кои најчесто го потврдуваат влијанието на НФМ во нивните сектори се соговорниците од домашните претпријатија и од медиумите. Кога се работи за домашните претпријатија, особено се илустративни следниве искази: „...Тоа е нормална работа. Луѓето лобираат за сите работи. ... Сè зависи од тоа дали овие неформални групи работат со цел да направат штета или да ги унапредат работните услови...“; и „...Деловните мрежи, тоа се мрежи кои обезбедуваат позиции, ... пристап до пари. Како се користат овие мрежи? На пример, има компании кои имаат информации за сите различни видови јавни набавки кои ќе бидат објавени во следните два месеци. Во вакви услови, може да се подготвите и да ја добиете работата, кога тендерот ќе биде објавен...“. Во основа неочекувано, но соговорниците од медиумите почесто со своите одговори само го потврдуваат влијанието, а поретко навлегуваат во објаснување на начините на кои НФМ обезбедуваат влијание во секторот. Токму затоа, особено внимание привлекува следниов исказ на уредник од еден дневен весник: „...Весниците и медиумите во Македонија имаат прилично независна уредувачка политика. Сепак, со подлабока анализа се гледа дека клучна е сопственоста на медиумите. Така, од пет национални ТВ канали, три се во сопственост на лидери на политички партии. Јавната национална ТВ никогаш не била јавен сервис, ...секогаш е под владина контрола, без оглед која партија е на власт. ...и последната национална ТВ станица е во сопственост на корпорација која тргува со гориво. Така, највлијателниот конгломерат на телевизии припаѓа на бизнис елитата и на политичко-партиските лидери“.

Од друга страна, индикативно е што токму соговорниците од секторите: избрани претставници, партиско-политичко претставници, судство и јавни набавки, сектори каде одлуките имаат вонредна „специфична тежина и влијание“ врз речиси сите сфери во општеството, најчесто, во споредба со другите групи, одговарале дека во нивниот сектор НФМ не се влијателни. Избраните претставници невлијанието на НФМ го аргументираат: „...моќта е

многу повеќе во Владата, отколку во Собранието...“ , односно „...усвојувањето на законите го следи исполнувањето на стандардите за членство во ЕУ, а не интересите на одделни групи...“. Партиско-политичките претставници „невлијанието на НФМ“ го објаснуваат нагласувајќи дека политичките партии се организации каде „...има формални, а не неформални односи...“. Претставниците од судството, односно од обвинителството, нагласуваат дека нема НФМ во секторот, ниту пак влијание на ваквите мрежи, туку се работи за „...одделни индивидуи, кои се обидуваат да ја искористат сопствената позиција и да вработат блиски роднини...“. Соговорниците одговорни за јавните набавки, како главен аргумент за невлијанието на НФМ ја наведуваат сопствената принципиелност и одговорност како „гранична линија“ каде завршуваат влијанијата, а истовремено, обелоденуваат дека „...политиката прави напори да има свои мрежи во одделите за јавни набавки...“.

НЕФОРМАЛНИТЕ МРЕЖИ – КОРИСНИ ИЛИ ШТЕТНИ?

Несомнено, клучен аспект во врска со мрежите, освен веќе изложените аспекти за нивната активност и влијание, е и прашањето за нивната корисност или штетност, секако, во однос на општеството. Во голем број случаи постои двојство - соговорниците ја нагласуваат амбивалентноста на НФМ: ваквите мрежи можат да бидат и корисни и штетни. Сепак, секој втор одговор мрежите ги оценува како штетни, а само две петини од вкупниот број одговори НФМ ги оцениле како корисни. **(Табела 5)**

Соговорниците од групите избрани претставници, НВО и меѓународни донатори, се одликуваат со тоа што нивните одговори речиси подеднакво ја посочуваат корисноста, односно штетноста на НФМ. Избраните претставници, нагласуваат дека „...НФМ се корисни кога групите се поврзуваат според активности, на пример, во текстилна или кожарска индустрија, ...или кога НФМ предупредуваат за негативните општествени појави, ...а сè друго, како привилегии пред власта, или ставање на другите во подредена позиција, ...е многу штетно. ...Го менува начинот на мислењето на луѓето за јавната администрација, ја менува свеста на граѓаните дека сè може да биде направено со користење на контакти и неформални групи...“. Соговорниците од НВО корисноста на мрежите ја гледаат ако тие обезбедуваат „...добивање на информации и ширење на знаење...“, но ако НФМ се користат за лични цели, „...за добивање на права, кои се надвор од законот, или за прекршување на некои процедури, тогаш тие се штетни...“. Слично, и претставниците на меѓународните донатори ја нагласуваат амбивалентноста на НФМ, при што, корисноста ја гледаат во „...“

овозможувањето на професионалните контакти...“, а штетноста од НФМ е токму во обратната ситуација, кога мрежите „...наместо за унапредување на професионалноста служат за обезбедување на сопствени интереси...“.

Наспроти ваквите урамнотежени оценки за НФМ, соговорниците од групите: медиуми, домашни фирми и јавни набавки се недвосмислено критични кон НФМ: исказите кои мрежите ги оценуваат како штетни се два пати побројни од оние кои мрежите ги оценуваат како корисни. Претставниците од медиумите штетноста ја опишуваат како „фарса за демократијата“, а ја идентификуваат во тоа што „...НФМ се обидуваат да управуваат со општествениот живот, или да го пренасочуваат влијанието од одделни теми ...заради нечии интереси, ...кои многу често се интереси на одредени бизнис групи...“. Голем дел од одговорите на соговорниците од домашните претпријатија, НФМ ги оценуваат како „безрезервно штетни“, а „...мрежите се најлесниот начин за да се заобиколи законот...“; „...тие се штетни за развојот на општеството, за развојот на економијата...“. И соговорниците од сферата на јавни набавки штетноста ја гледаат во слепото следење на материјалните интереси, што е „...основа во функционирањето на ваквите мрежи...“; и во затвореноста на мрежите: „...за да бидат работите завршени, треба да сте дел од мрежата. Во тоа е штетноста – јас треба да молам некого за одделни права кои ги имам и треба да ги уживам...“.

Табела 5: Дали НФМ се корисни или штетни?

	НФМ се корисни		НФМ се штетни		Друг одговор		Не знае		Вкупно одговори
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Вкупно одговори	72	37	107	54	15	8	2	1	196
Избрани претставници	9	43	9	43	3	14	0	0	21
Пол. парт. претставници	7	35	12	60	1	5	0	0	20
Медиуми	6	27	13	59	3	14	0	0	22
НВО	11	46	12	50	1	4	0	0	24
Судство	5	26	10	53	3	16	1	5	19
Домашни фирми	7	30	14	62	1	4	1	4	23
Странски фирми	7	33	12	57	2	10	0	0	21
Јавни набавки	7	33	13	62	1	5	0	0	21
Донатори	13	52	12	48	0	0	0	0	25

ДАЛИ НЕФОРМАЛНИТЕ МРЕЖИ ПОТТИКНУВААТ КОРУПЦИЈА?

Судејќи според одговорите од сите групи, може да се каже дека НФМ претставуваат своевиден инкубатор за корупцијата: 8 од 10 одговори оценуваат дека ваквите мрежи ја олеснуваат корупцијата, а наспроти ваквата доминација, во само 7 одговори е искажан спротивен став: НФМ не ја олеснуваат корупцијата. **(Табела 6)**

Индикативно е што партиско-политичките претставници, иако се одразлични, па и спротивставени партии, покажуваат целосно едногласие: сите оцениле дека НФМ ја олеснуваат корупцијата. Ваквиот заеднички именител, сепак, има јасно препознатливи нијанси: од една страна, „...Да, на секој начин. Почнувајќи од Премиерот во Владата, сите тие се инволвирани на некој начин...“; а од друга страна, се оценува: „...Тие искористуваат одредена позиција ...Имам впечаток дека ваквата пракса е минимизирана во сегашниов период, затоа што Владата е цврсто одредена да се бори против овие девијантни појави...“.

Вонредна доминација на одговори кои оценуваат дека НФМ ја олеснуваат корупцијата има и кај соговорниците од медиумите, од судството, од странските претпријатија, од јавните набавки. Претставниците од медиумите објаснуваат: „...ако луѓето се дел од силните структури на власта, тие можат да го олеснат пристапот до тендери, пари, фондови...“; или ги опишуваат појавите на корупција во сопствената сфера: „...можете да добиете понуда да објавувате написи против конкуренцијата во бизнисот...“ и „...Владата ги корумпира медиумите за да ја добие нивната поддршка. Ако имате корумпирано судство, корумпиран здравствен систем, тешко е да се верува дека новинарството не е корумпирано...“. Соговорниците судии и обвинители, исто така, ги оценуваат НФМ како извориште на корупцијата, а нивното објаснување е дека: „...корупцијата не е поврзана само со пари...“ односно: „...корупцијата е волшебен круг на правење и возвраќање услуги...“; „...Не можам да тврдам дека нема вакви работи во судството. Понекогаш примааме судски одлуки од пониските судови кои индицираат ...дека или судијата од понискиот суд е „легален далтонист“, или нема никакво знаење од примена на законите...“. Одговорите на претставниците на странските претпријатија, освен што недвосмислено ја потврдуваат врската меѓу НФМ и корупцијата, упатуваат и на улогата на државната администрација: „...државата е сериозен деловен субјект, ...обезбедувањето на финансиски интереси на одделни структури ... се односите кои ја генерираат корупцијата...“.

Табела 6: Дали НФМ ја олеснуваат корупцијата?

	Ја олеснуваат		Не ја олеснуваат		Друг одговор		Не знае		Вкупно N
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Вкупно одговори	115	85	7	5	8	6	5	4	135
Избрани претставници	12	79	1	7	1	7	1	7	15
Пол. парт. претставници	15	100	0	0	0	0	0	0	15
Медиуми	14	93	0	0	1	7	0	0	15
НВО	9	60	2	13	3	20	1	7	15
Судство	13	93	0	0	0	0	1	7	14
Домашни фирми	12	80	0	0	2	13	1	7	15
Странски фирми	14	93	1	7	0	0	0	0	15
Јавни набавки	14	93	1	7	0	0	0	0	15
Донатори	12	75	2	13	1	6	1	6	16

(НЕ)ПОСТОЕЊЕ НА ПОЛИТИЧКА ВОЛЈА ДА СЕ НАМАЛИ НЕГАТИВНОТО ВЛИЈАНИЕ НА НФМ

Незначително се побројни одговорите кои оценуваат дека во Македонија не постои политичка волја да се намали негативното влијание на НФМ, во однос на одговорите според кои ваква волја постои. (Табела 7)

Индикативно е дека најголеми оптимисти, односно најголем број одговори дека постои политичка волја има во групите: политичко-партиски претставници и избрани претставници. Оптимисти има, но значително помалку, и во групите: јавни набавки, странски фирми и судство. Политичко-партиските претставници и избраните претставници покажуваат различни аргументи за својот оптимизам. Од една страна, тоа е вербата во Водачот: „...Јас никогаш не сум почувствувал таква подготвеност да се намалат или да се спречат ваквите појави, освен сега, кога Груевски е Премиер...“; од друга страна, како аргументи се наведуваат активностите на Владата и на институциите: „...новата регулатива, намалувањето на одделни права на функционерите, на дискреционите права...“; но паралелно на ваквите ставови со кои се потврдува постоењето на политичка волја, се нагласува дека таквата волја често е „само декларативна“, и се поставува и прашањето: „...дали е таа доволна, ...дали ќе се истрае и дали ќе се успее во намерите...“.

Табела 7. Дали има политичка волја да се намали негативното влијание на НФМ

	Има политичка волја		Нема политичка волја		Друг одговор		Не знае		Вкупно одговори
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Вкупно одговори	57	40	60	42	21	15	5	3	143
Избрани претставници	9	50	6	33	2	11	1	6	18
Пол. парт. претставници	9	57	5	31	1	6	1	6	16
Медиуми	4	25	10	63	1	6	1	6	16
НВО	3	18	7	41	7	41	0	0	17
Судство	7	47	6	40	2	13	0	0	15
Домашни фирми	6	40	7	47	2	13	0	0	15
Странски фирми	8	53	6	40	0	0	1	7	15
Јавни набавки	7	47	5	33	3	20	0	0	15
Донатори	4	25	8	50	3	19	1	6	16

Наспроти ваквата верба дека постои политичка волја да се намали негативното влијание од НФМ, соговорниците од медиумите, од невладините организации и од странските донатори, покажуваат нагласен песимизам: одговорите според кои нема политичка волја се два пати побројни од оние кои прифаќаат дека ваква волја постои.¹⁵ Аргументацијата во одговорите на соговорниците од овие групи првенствено ја нагласува поврзаноста на политичарите со НФМ: „...Сè уште нема критична маса ...првенствено затоа што од користење на мрежите, на неформалните односи и структури, политичките партии и политичарите сè уште имаат голема корист ...нема политичка зрелост и, најлошо, нема политичка волја да се разреши... Би рекол дека и медиумите се поврзани ...не е едноставно и нема само една страна...“; а ја нагласува и неефикасноста, како потврда на отсуството на политичка волја: „...ако погледнете колку афери има и колку од нив се затворени, а колку не – тогаш се станува јасно...“. Суштината

15) Претставниците на домашните претпријатија, иако релативно изедначени во нивните одговори, сепак, покажуваат поголема наклонетост кон оцените дека не постои политичка волја за намалување на негативното влијание на НФМ.

е што ваквите мрежи се „...главните финансиери на политичките партии...“, а и во многу раширениот став: „...кога ќе дојдам на власт, треба да почнам да ги полнам џебовите. Ваквиот став мора да исчезне, за да се сменат работите...“. Недостатокот на политичка волја соговорниците од медиумите и од НВО го гледаат и во недоволната транспарентност: „...НФМ треба јавно да работат, но таквата волја недостасува...“, пришто, уредниците нагласуваат дека и „...новинарите треба да бидат поттикнати да зборуваат отворено за ваквите групи...“; а соговорниците од НВО го истакнуваат значењето на „...другиот тип¹⁶ на НФМ, кои треба да влијаат врз ваквата состојба, да работат кон подигање на свеста и градење на јавното мислење...“.

Индикативно е што, токму во контекст на (не)постоење на политичка волја, релативно голем број одговори спаѓаат во категорија „други“¹⁷ и тоа првенствено од соговорниците од НВО. Во нивните одговори тие ја нагласуваат сопствената резерва да дадат каква и да е оценка, затоа што „...нашите политичари секогаш едно зборуваат, а друго прават. Тешко е да се предвиди нивната волја...“. Други одговори повеќе ги нагласуваат решенијата, отколку што даваат оценка: „...она што е потребно е закон за лобирање и закон за финансирање на политичките партии...“.

ЗАКЛУЧОК

Централното прашање е во која мера може да се реализира основниот принцип на демократијата: да се контролира моќта на власта, врз основа на правила и институции, кои се еднакви за сите, ако токму тие стожерни елементи се изложени на притисок од неформалните мрежи. Или нешто поинаку поставено: дали може да се зборува за еднаквост во правата и обврските, ако доминира „културата на неформално однесување“.¹⁸

Сумарната реконструкција на ваквиот секојдневен притисок врз институциите, но и врз граѓанското општество, врз основа на резултатите од истражувањето, недвосмислено покажува:

16) Се мисли на НФМ како форма на координирана активност на НВО во одредена сфера, во конкретниов случај во сферата на антикорупциски активности.

17) Односно, ниту го потврдуваат, ниту го негираат постоењето на политичка волја.

18) Во овој контекст упатно е да се разликува дали културата на неформалното однесување е **функционална**: се јавува како **одговор на институционален и законски дисконтинитет**, кој може да е последица на транзиција или конфликт, а важно е што ваквата неформална култура е релативно краткотрајна и постепено бидува заменета со јасни правила и институции; или, културата на неформалното однесување е **вткаена во историското минато** и, оттука, е **дел од политичката култура**, а промената на таквото неформално однесување е многу побавна од промената на политичкиот или економскиот систем. Сепак, податоците од истражувањето ги претставуваме и анализираме независно од ваквото разликување.

- Неформалните мрежи во Македонија се влијателни, а нивното влијание е организирано и се простира врз сите сфери.
- Неформалните мрежи се највлијателни во политичките партии. Истовремено, јасно е дека таквата своја „вгнезденост“ НФМ успеваат оптимално да ја инструментализираат, односно токму преку моќта на политичките партии го зајакнуваат и шират сопственото влијание.
- Активноста и влијанието на неформалните мрежи во одделни сектори е потврдена од најголем дел од елитата. Мрежите се најактивни во секторот на домашните претпријатија, а се највлијателни, исто така, во домашните претпријатија, но и во медиумите. Ова е вонредно вреден показател за генезата и технологијата на моќта на неформалните мрежи.
- Елитата, иако свесна за амбивалентноста на мрежите: тие можат да бидат и корисни и штетни, сепак, два пати почесто оценува дека неформалните мрежи се штетни, отколку што оценува дека се корисни. Ваквите оценки се важен показател за актуелната природа на мрежите во Македонија.
- Елитата е вонредно хомогена во оцените дека неформалните мрежи ја поттикнуваат корупцијата.
- За жал, ваквата заедничка свест за врската: неформални мрежи – корупција, е со „краток рок“. Елитата е „поделена на две“ кога го оценува (не)постоењето на политичка волја за намалување на негативното влијание на неформалните мрежи. Оние кои ја персонализираат и институционализираат политичката волја: партиско-политичките и избраните претставници – најчесто оценуваат дека таквата волја постои. Од друга страна, токму оние кои, во име на граѓанското општество, професионално ја набљудуваат политичката сцена, па оттука и (не) постоењето на политичката волја, претставниците на медиумите, на НВО и на странските донатори најчесто оценуваат дека таквата волја не постои.

Очигледно, културата на „неформално однесување“ предизвикува искривена диоптрија, особено кога треба да се идентификуваат решенијата за намалување на негативното влијание на неформалните мрежи. Таквата искривеност спречува да се создадат решенија за контролирање на државната моќ, но, исто така, спречува да се артикулира и граѓанското општество. Токму заради персонално-институционалната затвореност, самодоволност и некритичност на власта, во чија основа се неформалните мрежи, граѓанското општество ја губи можноста да биде динамичен коректив на правилата и институциите. Двостраноста на демократијата се претвора во двојност, на два, разделени, па и спротивставени света.

БИБЛИОГРАФИЈА

Хелд, Дејвид. *Модели на демократија*, Скопје, Академски печат, 2008

Garmaise, J. Mark and Moskowitz, J. Tobias. "Informal Financial Networks: Theory and Evidence", *The Review of Financial Studies*, Winter (2003), vol. 16, no. 4, pp. 1007-4;

Moreno, L. Ocampo. „Corruption and Democracy. The Peruvian Case of Montesinos.“, 2003, необјавен труд

Tisne, M., and Smilov, D., *From the Ground Up Assessing the Record of Anticorruption Assistance in Southeastern Europe*, Budapest: Central European University, 2004

Czarnota, A., Krygier, M. and W. Sadurski, eds., *Rethinking the Rule of Law after Communism*. Budapest: Central European University Press, 2005.

Grødeland, Å., Berit. "Red Mobs", "Yuppies" and "Lamb Heads": Informal Networks and Politics in the Czech Republic, Slovenia, Bulgaria and Romania", paper presented at the ICCEES VII World Congress, Berlin, 25-30 July 2005.

Grødeland, Å., Berit. "Informal Networks and Corruption in East Central Europe", paper prepared for Conference on "Corruption and Scandals in the Public Service and the Political System", Panteon University of Social and Political Sciences, Athens, 2003.

Miller, W.L., Grødeland, Å.B. and T.Y. Koshechkina, *A Culture of Corruption? Coping with Government in Post-communist Europe*. Budapest: Central European University Press, 2001.

Sandholtz, W., and Gray, M., *International Integration and National Corruption*, University of California, 2001

University "Sts. Cyril and Methodius"

INSTITUTE
FOR
SOCIOLOGICAL,
POLITICAL
AND JURIDICAL
RESEARCH

ISSN 1857-7350